

8697

నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము

గ్రంథకర్త:

రా వి పా టి ల క్షీ నా రా య ణ.

మొదటికూర్పు 1000

ప్రకాశకశ్రీశ్రీర మద్రాసురకాల, గుంటూరు.

1938

కాపీరైటు రిజిస్టర్డ్]

[వల 0—12—0

పండితాభిప్రాయములు

కడియము తూ. గో. డి. 29-5-82

నిర్వచనభారతగర్భరామాయణమును సీ క్రొత్తపోకడగల పోతమును మ! రా! శ్రీ! రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ గారు రచించిరి. ఇందుఁ బ్రతిపద్యమందును గర్భకవిత్వముండుననునంశము నామము వలననే స్ఫుటమగుచున్నది. గానవిస్తరింప బనిలేదు. ద్వ్యర్థి కావ్యము ల రచించినవారు కలరుకాని యింతవఱకుఁగఱ్ఱమెల్ల నిట్లు రచించిన వారు నాబుద్ధికిఁ బొడగట్టరు. ఇట్టి కష్టతరమగు రచనకుఁ బూనుకొన్న యీ కవి రచనలో నావిన్నయంతలో వ్యాకరణాది దోషములు లేకమును గానవచ్చుటలేదు. నిర్దుష్టమై రసవంతమైయున్న యాయన రచనను నేను మిక్కిలిగా నభినందించుచున్నవాఁడను. దీనినివిద్యోకాభి వారు తప్పక స్వీకరింతురని నా పూర్ణ విశ్వాసము.

చెల్లపిళ్ల వేంకటకాశ్రమి

శతావధాని

C. R. Reddi. Padmaprabhasa, Chittore.

Dear Sir,

Thanks. Yours is a very creditable performance. Your taste and scholarship are admired.

Yours truly

C. R. Reddi

రాజమండ్రి 9.4.82

శ్రీయ్యా!

తమరు వంపిన జాబును మీరందించిన .. నిర్వచనభారతగర్భ రామాయణమును వ్రాతప్రతిని చాలభాగము చదివినవాఁడను. ఇం దులో మీరు మిక్కిలి శ్రమచేసినారని చెప్పుటతియోక్తికావాలదు. ప్రతి పద్యమునందును గర్భపద్యములు చెప్పుటయే కష్టము. అందు పై మూలపద్యములు రామాయణము గర్భస్థ పద్యములు భారతమును వెల్లడించునట్లు గ్రంథము వ్రాయుట కష్టతరమని చెప్పక చెప్పెడిని. మీరతి శ్రమకు నేను మిక్కిలి యుచ్చేరువు నొందితిని. ఇప్పటి వరట్లు గర్భ

శ్లేష కవిత్వము చెప్పటరిది. మీపద్యములు భారతముగనున్నవి. గర్భ, వృత్తములుండి.ను శ్లేషగలిగినను మృదుత్వమును శయ్యాసాష్టవమును విడువక మనోహరముగానున్నవని త్రికరణశుద్ధిగా చెప్పచున్నవాడను శ్రీ రాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి

మహారాజశ్రీ రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ గారికి వడ్డాది సుబ్బారాయణు విసతినిగావించు విన్నపము.

అయ్యా!

మీరలాడర పూర్వకముగా సంపిన భవద్విరచిత భారతగర్భరా మాాయణ ముద్రిత పత్రములు చేరినవి. ఆపూర్వమయిన నియమము లో ర్థదించిన మీ గ్రంథము నాకాశ్చర్యము కలిగించినది.

మ॥ ప్రతిపద్యమున వేటపేర్వేషముల వట్టించి ప్రాసంబులున్ యతులున్ వ్యాకృతిసమముల్ చెడకయుండం గావ్యముంజేయుటే యతికష్టంబిలు పద్యమందితర పద్యంబొందు నొప్పించి భారతరామాయణగాథ లేకకృతి గూర్పంజాలి తేమందునిన్॥

తే॥ నిండుజూలాలు తావసెనెమ్మి రామ

కథనుడువుచుండ, భారతగాథగర్భ

శిశువువలికెడు భరిగి భాసిల్లురావి

పాటిలచ్చినారాయణ పద్య ఫక్కి

చిత్రింపుడు

వ॥ సుబ్బారాయణుడు.

12-12-34 రాజమహేంద్రవరము:

మహారాజశ్రీ రావిపాటి లక్ష్మీనారాయణ గారికి చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము దీవించి వ్రాయునది

అయ్యా!

మీరు దయతోఁబంపిన నిర్వచనభారతగర్భరామాయణమును గ్రంథము చేరినది. చదివించుకొంటిని. ఈకాలముననిట్టి గ్రంథము రచియించువారు మిక్కిలి యరుదుగనున్నారు. మీ పాండిత్యము మీ ప్రతిభయు, మీకవితాధారయు, మిక్కిలి శ్లాఘాసాత్రములుగనున్నవి.

ఈ మనసును ప్రోవ్చ పద్యములు, ముక్తపదగ్రస్తములు. మొదలై
 వికాసరచించుచుంట్కొలి ప్రశంసనీయుము. కవిత్వముచాలవఱకు
 మెలభమై లలితమైయున్నది. భగవంతుడు మీకు దీర్ఘాయురారోగ్య
 ములనిచ్చి రక్షించుగాక.

ఇట్లు
 మిత్రేయభిలాషి
 చి. లి. నరసింహం

నెల్లూరు 22-12-32

అయ్యా!

తామువంపిన గ్రంథభాగమందినది. స్థాలీపులాకన్యాయముగా
 పఠించితిని. సనాతనాధునాతనకవులెవ్వరు త్రొక్కియెఱుంగని శ్రోత్ర
 మార్గమును త్రొక్కిన మీయువజ్ఞులొనియాడదగినది. రామాయణ
 కున భారతమిలుచుచు మీ సామర్థ్యమనల్పము. పద్యమున మఱియొక
 సర్వముమర్చుటయే దుష్కరము. అట్టిచోనాపద్యములను బంధముల
 బంధించుటకరము దుష్కరము. ఇన్ని నిర్బంధములకులోనై కావ్యము
 సలక్షణముగా కొనసాగించినమీకవితాపాండితి పండితశాఘ్యముగదా.

ఇతినతయః

దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి

మహాశయా!

శమరసిపిన,,నిర్వచన భారగర్భరామాయణమును" వ్రాతపుస్తకమును గొంతభాగము చదివితని. ముద్రించుప్రతియు నింతలోజేరెను. దానినంతయు బఠించితిని. ఇది కొత్తసృష్టియనవలెను. ఈప్రయత్నము మున్నెవ్వరు చేసియున్నట్టు నాయెఱింగినంతదనుక గవఃబడదు. ఇది విశ్వామిత్రసృష్టివలె గాక శతానందుని సృష్టివలె సకలజనానందకరమై చెన్నాడుచున్నది. మీపట్టిపశ్చిమము కృష్ణదేవరాయలవంటి ప్రభువు కాలముననే యొననభివవగానుకానచుండన్న బిశుడము లభింపకపోవని నావిశ్వాసము. సమానానాముత్యము శ్లోకోల్లయ్య" అను సూక్తిని హరణ భూషలరై తిరి. మీ యాకృషిసర్వవిధముల సంస్తుత్యము. పరమేశ్వరానుగ్రహమున నీకృతి :దశదిశల వ్యాపించి యెసంగుగాతమని జారక కోరుచున్నాడను. ఈకృతికన్యకామణి సదమలలంకారశోభితయై సద్విర్ణవిరాజమానయై మనోజ్ఞరూపమున నలరాగ సరసకవిజనానందదాయినియై నిత్యపూతయై సతతసమ్మతసజ్జనవ్యాధియై యెసంగుంగాక.

ఇట్లువిన్నవించు

సర్కవిశ్రేయోభిలాషి

జనమంచి శేషాద్రీశర్మ.

అవతారిక

శ్రీ మదాంధ్రభావను సర్వనోముఖముగ నొనర్చివంగాని దాని నుండివలసిన లాభములఁబొందఁజేయు. నవలలు నాటకములు, జీవితములు ప్రబంధములు, చరిత్రలు, లక్షణగ్రంథములు, విమర్శనలు, వ్యాకరణములు, శైలికములు నిఘంటువులు మొదలగునవి యాంధ్రవంశజయమానందలి యంతర్భాగములు.

కావ్యలక్షణమును భోజుడు శ్లో॥ నిర్దోషం గుణవత్కావ్యమలంకారై రలంకృతం | రసాత్మకంకవిఃకుర్వన్ | కీర్తింప్రీతించవిందతి” యావ్రాసినాడు నరసభూపాలీయమునందును “కవితాలతానికి హకుటక కంఠాదుల క్రియనలంకరణకరణపరిణతులచే నలంకార భావమొందు” నని వాసియున్నాడు. “నిరంకుశాః కవయ” యనినట్లు బ్రహ్మసృష్టికంబు కవిసృష్టి యతీతము. బ్రహ్మసృష్టి ప్రకృతినుసరించియే యెల్లవృక్షంబును. కవిని కవిసృష్టి యొక్కొక్కచోఁబ్రకృతి విపరీతము.

ఉభయభాషాపాండిత్య సామర్థ్యమునుఁ దెల్పుకావ్యములలో పింగళి సూరనాట్యుని రాఘవపాండవీయమును, రామరాజభూషణుని వారిశృంధానీసా పాఖ్యానము వన్నె కెక్కినవి. పోహూరి పెదరామామాత్యుని శివరామాభ్యుదయము, పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవి రావణదమ్మియము, మంత్రిప్రగడ సూర్యప్రకాశముగారి కృష్ణాష్టమ చరిత్రము, మృత్యుంజయుకవి ధర్మాశ్వాపాణయము మున్నగు ద్వ్యర్థికావ్యములును నయ్యగారి వీరభద్రకవిగారి రాఘవపాండవయూదవీయము, భట్లబాలసరస్వతికృతమగు రాఘవయూదవపాండవీయము, నెల్లూరి వీరరాఘవకవి యూదవరాఘవపాండవీయము, ఓడిగంటి సోమశేఖరకవి రామస్తాష్టమరూపనా రాయణీయము మున్నగుత్యైర్థిగులుగలవు. సంస్కృతమునందుఁ జితంబరకవి ప్రణీతమగు రాఘవపాండవయూదవీయ మొకటి వావిళ్ళవారిచేఁబ్రకటింపబడినది మాగ్రంథాలయమునఁగలదు.

ఇక నిర్వచనకావ్యములు తిక్కననాటినుండి కుప్పతెప్పలుగా బయలుదేరుచున్నవి.

పూర్వకవీంద్రవిభాగితచతుర్విధాండ్ర కవితవ్వంబులలో గర్భకవితవ్వం బొకటి. ఒకపద్యంబునఁ బెక్కుపద్యంబులిమిడి చంధోర్థదోషములు లే కుండునది గర్భకవితవ్వంబు. పూర్వ కవీంద్రుల ప్రబంధములలో నచ్చట చ్చటయు, నాశ్వాసాంతములందును, గణపవరపు వేంకటకవిగారి ప్రబంధ రాజవరమేశ్వర వేంకటేశ్వర విజయవిలాసమందుఁ గొంచెము విరివిగా గర్భకవితవ్వంబు గన్పట్టుచున్నది. గ్రంథాదినుండి యంత్యమువఱకు గర్భకవితవ్వముతోఁదనరారు కావ్యమెందును నింతవఱకు మేముచూడ లేదు. ఈనిర్వచనభారతరామాయణ మిట్టికొఱతె దీర్చినది.

గ్రంథకర్త యార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూ త్రుఁడు. పోతనాదికవులు జన్మించిన కౌండిన్యగోత్రుఁడు. గుంటూరు జిల్లా నరసరావుపేటతాలూకా రావిపాడు స్వగ్రామము. ప్రస్తుతిము గురుజాల డిప్రొక్టుముననఫోకోస్థలో గుమాస్తాయుద్యోగమందున్నాడు. ఆంధ్రీమండేగాక హూణవిద్యయందును బ్రవేశముగలదు. ఈ గ్రంథ మందుఁ బ్రతిపద్యమందు మఱియొకపద్యము గర్భస్థమైయుండును. మూలపద్యములు రామాయణార్థము, గర్భస్థపద్యములు భారతార్థమి చ్చును. కవితవ్వము నిర్దుష్టమై రసవంతమై, వ్యాకరణాదిదోషరహితమై సకత్వణమైయున్నది. ధారాళముగాను వ్రాతపాకముతో నొప్పు చున్నది. శ్లేషయెక్కుడులేక సులభముగానున్నది. అయిన నేకధ కాకథచదివినఁ జాల సులభముగానుండును, అక్కడక్కడ ప్రౌఢముగా లేకపోలేదు. ఉదాహరణము:— సూర్యాస్తమయములోపల సైంధవునిఁ జంపుటకును, నిల్లుచేయలేనిచో నగ్నిచొచ్చుటయను ప్రతిజ్ఞఁబడునుఁడు సేయుటయను భారతార్థము గర్భమునగలిగి రాముని జంఘివనని యిం ద్రజిత్తు రావణునితోఁబలుకుట యను రామాయణార్థముగల 109 వ పద్యము.

అచ్చతెలుగుపద్యము, చతుర్విధాష్టవిధకందమాలు, నిరోష్ఠ్య ము, ముత్రపదగ్రస్తము, పుష్పమాలికాబంధము, నాగబంధములయందు ను గర్భపద్యముల పదలకయే ప్రాయముల మీఠని భాషాసార్థ్యమును వె

ల్లడించుచున్నది పరఁగ జగురాకుచేతుల, యను 41వ పద్యమునందును, 'అని విజయరత్నకై' యను 102వ పద్యమునందు స్నేహాలంకారమునూ, 101వ పద్యముననుపమాలంకారము లతిహృద్యములుగానున్నవి వివాహవేదికయందు సీతరాముని కంఠసీమను బుష్పమాలికవేయుటనుఁ జూపుమాలికాబంధమందేవాసి చమత్కరించినాడు. 44, 45, 46, 47, 48 పద్యముచాల స్వభావికముగాను మనోజ్ఞముగానున్నది.

మతియును భయకథలలోను వివాహములశ్లేషించిన పిమ్మట పరణ్యగముఁ మునుశ్లేషింపవలసియున్నది. మధ్యనురామాయణమునఁగై కదళిరథుని పరములకుగుట మొదలగు కొద్దికథయేయున్నది. కాని భారతమునఁ బాండవులు నియమమేర్పరుచుకొనుట, యజ్ఞసత్కర్తయైత్ర, సుభద్రా వివాహము; సభిమన్యుజననము, పాండవదహనము, ధర్మరాజయోవతాజ్యాధిపత్యము; మయసభ; జరాసంధవధ; రాజసూయము; శిశుపాలవధ; హిదము; ద్రావదీవస్త్రాపహరణము; భీముని ప్రతిజ్ఞ; పుష్కరాంతము మొదలగునవికలవు. పింగళి సూరనార్యుఁడు పరశురాముని నిలువఁజెట్టి భారతకథను జాలవఱకు నడపించియున్నాడు. కానియితడట్లుచేయకయే పైఁజెప్పినకథాంశములలో దేనినైనను వదలకయే వ్రాసినాడు.

• రామాయణమున సూర్యాస్తమయశ్లోత్పేక్షలో (59వ పద్యము) జరాసంధవధ నిమిషపుటకప్తసాధ్యము. సీసపద్యగర్భమందు శార్దూలోత్పలచంపకమాలలిమిఁడవు అయినను మూలపద్యమున గురువైనదానిని (52వ పద్యమునాశ్వాసాంతకపద్యము) గర్భపద్యమున లఘువుగాను లఘువై సద్దానిని గురువుగాను (54వ పద్యము) మార్చి యిమిడ్చి పెద్దపద్యములో దేనిలోనైననుఁ జిన్నపద్యము దేనినైనననిముడ్చువచ్చునని చూపినాడు కృష్ణరాయబారము సుందరకాండవ హనుమంతరావణ సంభాషణములార్యోక్తియయములుగా నున్నవి.

• నిక్కంబునామాట(నక్కయెక్కడ మఱినాకమెక్కడవారి) జాత్యుండవని' (86వ పద్యము). రామాయణాధ్యమున 'వారిజ—అత్యుడు'

అనుచో 'అ' కారమునకు స్వరయతి రావలసి యుండుటచేతను; భారతమున 'చక్క' యనుచో 'న' కారమునకు వ్యంజనయతి రావలసియుండుటచేతను స్వరవ్యంజనములు రెంటికి పనికివచ్చు 'నాకము'ను సుభయవ దించిచ్చినాడు; యలబడిగావణజన నాశకునిచోకకనిధ్రమకమునవీడ్చిదైవ) మాతృరపితృ (117వ పద్యము) రామాయణార్థమున వ్యంజనయతియు భారతార్థమున బ్రాసయతియువచ్చునట్లు 'దమకము' నుబ్రయోగించినాడు. సంగరమహి (మాతులబాస) డచేతఁ గృష్ణ)... (119వ పద్యము) రామాయణమున 'మహిమ'—అతుల' యనుచో 'అ' కారమునకు స్వరయతియు భారతమున 'మాతుల' యనుచో 'మ' కారమునకు వ్యంజనయతియు రావలసియుండుటచేసి రెండుయతులవదిలి, 'చేత' యను ప్రాసయతినిఁ బ్రయోగించినాడు. ఇట్టి చిత్రంబులెన్ని యేనియుఁగలవు.

98, 99, 100 పద్యములలో నొక్కొక్క పద్యమందొక్కొక్క రసమంది యాయా రసనామములను నాయా రామాయణార్థపద్య చతుర్థిపాదాంతమున నడిచిచమత్కరించినాడు. 'నేతివీడును కుమతినీ విను నీతాజననంబు లంకచేటునకె సుమీ యనుచో' (98వ పద్యము) భారతార్థమున 'నీతాజననంబు లంకచేటునకె సుమీ' యనునది సామెతగాఁ బ్రయోగించి నీతిపుట్టుట లంకకెట్లుచేటో యట్లే దుర్యోధనుని పుట్టుక ధృతి రాష్ట్రానిఁ దాజ్యశ్రీనాశమునకేయకుండ్లము ధ్వనింపజేసినాడు.

దుస్సరమగు గర్భశ్లేషము దిగను గ్రంథమనఁదచ్చటచ్చట పోకోక్తులు; దేశీయములు, కవిసమయములు నలంకారములు చక్కగాఁ బొందుపఱచినాడు. మచ్చునది.

“నుభక్తృతి పదపాతొలఁ బూచినీపై నఁ బడు పూలె తెచ్చు శుభము” (94వ పద్యము)..... కవిసమయము.

అవనిదా మరలంపల్లె చాల	పేజి 11	పద్యము 29
శుభస్యకీఘ్రస్థుల	23	53
ఒకటి తానొచ్చదైవ మింకోకటిచేయు	,,	,,
మూడు పూలారు కాలుగునటంచు	24	54
రంగ రంగవై భవములతో	27	58

కొన్ని కోకోకులను రెండుపద్యములకు వచ్చునట్లు వ్రాయుట
 దుస్తరము (పుట 45 88వ పద్యమునుజూచుడు). ఇట్టి వెన్నియోకలవు.
 కథాద్యములమైతిలో గొన్ని ముఖ్యమార్పులు
 పింగళి సూరనాథ్యకృతరాఘవపాండవీయము. ఈ గ్రంథము.

1 విశ్వామిత్రునితో రామలక్ష్మణులు	విశ్వామిత్రునితో రామలక్ష్మణులు
లుపోవుట. పాండురాజమరణము.	పోవుట పాండవులు వారణావతమున
	కు వెడలుట
2 రామపరశురాముల సంభాషణ	రామ పరశురామ సంభాషణము
మా. భారతములో గద్యకాంతవఱకు	లేదు.
3 సీతనురావణుడు హరించుట	సీతనురావణుడు హరింపుట
జటాసుకుడు ద్రౌపదిని హరించుట	సైంధవుడు ద్రౌపదిని హరించుట.
4 అంగదరాయభారము	సుందరకాండములో హనుమంతరా
కృష్ణరాయభారము	వణసంభాషణకృష్ణ రాయభారము
5 అతికాయవధ. ద్రోణవధ	మూలపై న్యవధ. ద్రోణవధ.
6 ఇంద్రజిత్వధ. కర్ణవధ.	కాలనేమివధ. కర్ణవధ.
7 విరూపాక్షవధ. శల్యవధ.	మాల్యవంశవధ. శల్యవధ.

మున్నగునవి.

‘శ్రేష్ఠేషాం డనిర్బింద్యోర్యే శనం కుత్రచిన్దత ’ మ్మను నధర్వణ
 కారికావచన ప్రకారమున శ్రేష్ఠయందచ్చటచ్చట నథానుసావరమునకు
 ను, నిర్బిందువునకును నమ్మేళనము చేయబడినది. ఇతడు ముఖ్యకథాం
 శము దేనిని నడలలేదు. రాఘవపాండవీయముగదు గనుపట్టని భగవద్గీ
 తావిషయమునుగూడ నిమిడ్చినాడు.

సూరనాథ్యుని యంతటిప్రజ్ఞానిధియు “రెండ్రథముల పద్యమొ
 క్కటియు నిర్మింపగ శక్యంబు గాకుండు దగ్గరికావ్యమెల్లయును” యని
 వ్రాసికొనినాడు అట్టిచో శ్రేష్ఠయేకాక గర్భకవిత్వము, వ్రాయుట కష్ట
 తరము “స్వాతమదోషాశ్లేషా దానిహతార్తాప్రయుక్తతే” యని య
 లంకారికవచనమున్నను, నీకవి సుప్రసిద్ధార్థములుగల పదములనే ప్ర
 యోగించి, లక్షణవిరుద్ధమగు మగుర్నామునబోక, సరళముగాను స్వ

తంత్రముగానుపదటకుఁజేటతెల్లముగావ్రాసినాఁడు అసామాన్య కృత్తములు వ్రాయలేదు.

శబ్దములవందయుగానితర కథలోనికిమార్చినాడు. స్థలీపులాకన్యాయముగానుదాహరణము:—ఏకచక్రపురము (కిశవపద్యము) రామాయణార్థమున ఏక-ఒక, చక్ర-విష్ణుచక్రముయొక్క, రమ-శక్తియనియు, భారతమున, ఏకచక్ర-ఏకచక్రమనఁబడు, పురము.—ఆ -పురమే యనియు విగ్రహమునిచ్చినాడు.

ఈగ్రంథకర్త వయస్సిరువదిమూఁడు సంవత్సరములు. ఇట్టి బాల్యమున రచించిన యిట్టికష్టతరమగు కావ్యములోదోషములఁ బాటించక మఱిగొన్ని గ్రంథములరచించుటకుఁ బ్రోత్సాహముసంగెదరని చదువరులనుఁ బార్థించుచు గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటిలో విరమించుచున్నాము.

ఇట్లు,

బుధవిధేయులు,

గజ్జలకొండ } గౌరావర్షుల రామకృష్ణసీతారామ సోదరకపుల
కర్నూలుజిల్లా } శతావధానులు
30-12-32 } ఆశుకవిచక్రవర్తులు, అభినవబాణకవి బిరుదాంకితులు
శ్రీ సచ్చిదానందగ్రంథాలయము.

మ స వి

అవతారిక వ్రాసినవారికి, సభిప్రాయములిచ్చినవారికిఁ గృతజ్ఞుడను. ముద్రణాదోషములతోబాటు నాదోషములనగుడ తుమిరివవలెను. దయతోఁజెలిపినచోఁ బునర్ముద్రణమున సవరించుకొనెద.

గ్రంథకర్త

శ్రీ కామలం.

నిర్వచన

భారతగర్భరామాయణము.

శ్రీ నారీకథవాండ మాకృతి, ధరిత్రీపాధి పాదంబు ని .

న్నేనాభిస్థలి, స్వర్గమే శిరము, చిచ్ఛే యాననాబ్జంబు, భ .
వ్యేనేండుల్లను, లాకలే చెవులు, గాతే ప్రాణమై యొప్పు నే
కోనారాయణ భక్తిముక్తికొలుకై కోర్కన్ ధృతింగొల్పెదన్. 1

చం! పలుకులబోటిబొంది భువి పాజానృజించెడు బ్రహ్మదానయై!
కలుములచెల్వతోడుత జగములఁజేంచెడు శౌరి దానయై!
చలిమలకూతునిం గలసి సర్వము దుగించెడు శూలిదానయై!
చెలుపుగఁ దక్కుచేవులయి చెన్నగు నాయకలేకుఁ గొల్పెదన్. 2

సీ! ఎవ్వనియాజ్ఞ మొయిల్లు చిల్లులునడ్డ .
కరణినిఁ దృటి వాన గురియుచుండు,

నెవ్వనియాజ్ఞచే నక్కక మిట్టలఁ
బల్లంబు బలమెప్పు పాటుచుండు,

నెవ్వనియాజ్ఞచే నిసకశితారక
లెప్పుడు తమచొప్పుఁ దప్పకుండు,

నెవ్వనియాజ్ఞచే నీ భూతనిసరంబు
పుట్టుమఁ బెరుగుదు గిట్టుచుండు,

తే! నవఁడు నవ్వించు నులుల నేడ్చుండుచుండు
నవఁడు మట్టిలోనెట్టి భోషించుచుండు
నవఁడు మొగ్గులకును రంగు లిడుచుండు
నామతోమహావ్యధలేకు నొత్మ నింతుం!

కం॥ విఘ్నే శ్వరుఁడయి దుష్టేశ్వ
తఘ్నుస్వార్థకపటకలితప్రబలోద్యో
గఘ్నుఁడంటి సుకార్యములకు
విఘ్నుములనుఁ బాఱఁద్రోలు విభునిఁ దలఁచెదన్॥ 4

ఉ॥ ఉల్లమునందు భక్తిని ఘనోరగగేహజు, వ్యాఘ, దండి, ధీ
వల్లభుఁగాలిదానకవి, బాణుఁగవిత్రియభాన్మరేండుగిలం
బెల్లగు సోముఁ, బోతనను, బెద్దన, సూరన, మూర్తి, దిమ్మనన్
మొల్లను, వేంకమాంబ మఱి పూర్వల నిప్పటివారి నెంచెదన్॥ 5

కం॥ ఘనశంక లనేకము దీ
త్పినమహితుఁడు దుగ్గరాజ సీతారామ
య్యనఁబడు మద్దితుఁడగు సుకృ
తిని వేంకటపార్థసారథి కవులఁ దలఁతున్॥ 6

కం॥ తెలియని శబ్దార్థము పె
ద్దల నడిగి గ్రహింపఁబోక తప్పని ధృతితోఁ
బలుకుచు నిరతులభావం
బులను వారించెడు పితృలమూఁకఁ జెగఁచుదున్॥ 7

తే॥ రామకథ నిర్వచనముగ వ్రాయుదుఁబ్రతి
వద్యమందున వేటొక్కవద్యముండు,
నట్టి గర్భితములగు వద్యముల నెల్ల
వడసలోదుతఁ జదువఁగా భారత మగు॥ 8

కం॥ కలియుగ ముఱవదినేల క
వల ముప్పది వయస్సి రెండవది, క్రీస్తుశకం
బాలయోగఁ బదితోమ్మది వం
దల ముప్పదియొకటిలో నొకరిదితిఁ దీనిన్॥ 9

తే॥ శ్రీనగమున కీశాస్థంబు, కృష్ణకు శమ
బుద్ధికి, గుంటూరుజిల్లాను నివసరాత్రి

- పేటతాలూకలోపల వెలయు రావి
పాడు స్వగ్రామమై శాకు వలలుచుండు! 10
- సీ భారతీయుండ, బావండ, నావస్తంబ
సూక్ష్మండఁ గొండిన్యగోత్రజండఁ,
బండితాత్రేనరమండలమునకు న
త్యధికవిధేయుండ, నాటువేల
జాడను; ముత్రాత పలును జలమల
రాజనం, గొండలరాజ తాత,
గొండలరాజనకుం జలమయ్య య
ప్రయ్య నాఁ గలిగి, రం దగ్గజుండ! •
- తే! చలమయ్యకు సతి పిచ్చమ్మవలన నుద్భ
వించితిమి వేంకటప్రయ్య యేనును గురు
నాథ మనఁగ సుబ్బరా వనంగ నం ద
రయ ద్వితీయుండ లక్ష్మీనారాయణుండ!! 11
- అ! పా! విమలకథలని, నవవిధమని, బుద్బుద
యశమునకు ఫిరంగినై వఁదలనుఁ
మార్చు వీరువయసుతోనుంట, నీకష్ట
సాధ్యకృతికి సాహసము నలిపితి!! 12
- టీక! బుద్బుదయశమునకు.....వీరువయసు = 'షేక్స్పియర్'
(Shakesphere) యొక్క మానవుని సప్తవయసుల (Seven
ages of Man) లో సూచింపబడిన సోలవవయస్సు!!
- తే! ధోరణిలోఁ " బ్రహ్మదోధీమతామసి " యన
నల్కుండిను డమతిని నే వనఁగ నెంత
జలముల విడి పాలుఁ గొను హరిసలవిధమున
దవ్వల వదల్చి యొప్పులఁ దలఁప రయ్య! 13
- పవ్యంతములు —
- కం! ధీరునకు విదగిరనం
సాక్షునకు నమస్త నేదసోదన కధికో

చారునకును విమలశుభా

కారున కువమానరహితగంభీరునకున్ |

14

కం| ఘోరునకును నాగమసం

చారున క్షణదూరునకును సద్బిద్ధునివి

స్తారునకును సకలకలుష

హరికి నివళి ముఖాఖిలాధారునకున్ |

15

కం| ఆయుఖలాధీశ్వరునకు

నా యమరేశునకు భక్తి సంకిలమును నే

జేయుదు; గర్భకవిత రా

మాయాభారత కథాకృమం బెట్టిదనన్ |

16

క థా పా రం భ ము.

రా: ఉ| శ్రీరమణీయమై (సిరులఁ జెంది వెలుంగును, జన్మవీటి)నిన్ |

మీటి, యయోధ్య నా(గరిమ మించుచు బృధి; నఖండవాస్తి)ర

త్తోరిగృహంబెయా(పురము అచ్చటిమేడలు వ్యోమమంటు) మేల్

తోరఁపుఖ్యాతితో (నగరిదూగుదులన్ హరినట్టుతోడ) చాన్ || 7

భా: తే| సిరులఁజెంది వెలుంగును జన్మవీటి

గరిమ మించుచు బృధి నఖండవాస్తి

పురము అచ్చటిమేడలు వ్యోమమంటు;

నగరిదూగుదులన్ హరినట్టుతోడ |

17

టీక| రెంటికి, జన్మవీటిన్ = అమరావతిని, హరినట్టు = పె కంఠము. రా!

వాస్తిరత్తోరిగృహంబె = గణాసురుని విరోధముగ శివ (వాస్తిక లాసము)

భా. వాస్తి పురము—వాస్తి నాపట్టణము.

రా. సీ| మహితమారణమున్న మాటయే లేదన్నఁ

బాలబోని మనుమాటఁ దెలుపినెల

మత్తువస్తువులన్న మాటయే లేదన్నఁ

గలుషదీతులమాటఁ దెలుపనెల

యాటచేడియలన్న మాటయే లేదన్నఁ
దులువజాశలమాటఁ జెలువనేల
మేటిస్వాస్థ్యంబన్న మాటయే లేదన్నఁ
గులమత్స్వేలమాటఁ జెలువనేల

తే॥ (వలువలుకులేల యచటిజను లనయము న్వ
ధర్మపథమునున్ వదలక తా)ల్మిని నయి
(మల రెనసియుండురు; పురము లలిఁ గళకళ
లాడుఁ దోటలన్ సరసులతో) డమివుల.

18

భా॥ కం॥ వలువలుకులేల యచటిజ

నులనయము న్వధర్మపథమునున్ వదలక తా
మల రెనసియుండురు; పురము
లలిఁ గళకళలాడుఁ దోటలన్ సరసులతో॥

18

రా॥ చం॥ ముద్దుముననేలునా[నగరి భూపతి చీకుజనాలకాఁపు] నె-
చ్చు; దశరథుండనన్ [వెలయుచున్ ధృతరాష్ట్ర]కు భీమభీష్మ(మా
కదనమునందు సత్ [శరనికాయనహాయతః జక్కడంచె] ను
గౌరదనుజతోటులగా [రిపుల రాజకులేందు] లరే యనంగ]నుగా

భా॥ తే॥ నగరిభూపతి చీకు, జనాలకాఁపు

వెలయుచున్ ధృతరాష్ట్ర]కు భీమభీష్మ
శరనికాయనహాయతః జక్కడంచె

రిపుల రాజకులేందు] లరే యనంగ॥

19

టీ ౪॥ రా॥ చీకుజనాలకాఁపు- [గుడ్డిజనుల రక్షించువాఁడు, భా॥ చీకు
గుడ్డివాడు జనాలకాఁపు-జనులరక్షించువాఁడు భీష్మ-(రా)ధయంకర
ము(భా॥ భీష్మవియొక్క ధృతరాష్ట్ర]కు-(రా) రాష్ట్ర]ముధరించినవాడు
రా॥ సీ॥ ప్రతిభ వెల్లె (ఘనుఁడు వారినుసమాఖ్యుఁడ

జనవరాను)[గహమున కనేక

నృపులు వేచెదడ; రిదినసామ్యతే (జాకు

నెప్పు డన్ననుజులచొప్పు విడఁడు;)

రము (కోరి దిగ్విజయముఁ జేసె గుంతిమ

(ద్ర) యోగివిభముఖ్యరాజతతుల
మింది; కాసల్య, సుమిత్ర, గేకయ (ధాతీ)
ధవతనయనుఁ గొనె దయితలుగను)

తే. సంతులేక విచారించె స్వాంతమందు

శ్రీ విచారించెను వశిష్ఠశిష్టతోడ,

ఋశ్యశృంగుఁ దెచ్చె నిజపురికిఁ, బురజను

లెలమి మిన్నందఁ బుత్రకామేష్ఠి సలిపె।

19

భా. తే. ఘనుఁడు పాండుసమాఖ్యుఁ డా జనవరాను

జుండు వెప్ప డన్ననుకులచొప్పు విడకు

కోరి దిగ్విజయముఁ జేసెఁ గుంతి, మద్ర

ధాతీధవతనయనుఁ గొనె దయితలుగను।

20

టీక. పాండుసమాఖ్యుఁడు = (రా) తెల్లనికీర్తిఁగలవాఁడు. (భా) పాండు

రాజు. అన్ననుకులచొప్పు = (రా) పలికిన మాటలదాఁచి. (భా) అగ్ర

జానిమాటలదారిని.

రా. నీ. అట్లు సుతేష్ఠిఁజేయ, మునికడుగాచేఁ బ

రముని, యాధిష్ఠిండు) రమ్యతేజ

నారాయణునిఁ బద్మవయసు, ఘనశ్యాము

(నక్కుధర్మగుణము శాంతరసము)

నుదుటు కనికరంబు (సుట్టివడు మహాత్ము

నురుగుభాకాఁడుఁ గుంభిపుద్ధైర్య

లక్షణ, కామ, నల్లలితుఁ గాసల్య ధృ

(తిఁ గ.నె ముదమునంద జగములని

అ! వశేలు చైత్రశుద్ధవసమిఁ గర్కటలగ్న

మొనను భానువారమునఁ బునర్వ

సునను స్ఫూర్తితోడ నినుఁడుమధ్యఁ జరింప

నుచ్చవించె రాముఁ కుర్వీదాడ।

21

భా. అ. యమునికడుగాచేఁ బరముని, యాధిష్ఠిండు,

నక్కుధర్మగుణము శాంతరసము

నుట్టివడు మహాత్ము, నుడుశుభాకారుఁ గుం
తి గనె ముదము నంద జగము అన్ని

21

టీక. యుధిష్ఠిర (రా) యుద్ధమందు స్థిరమగువానిని, (భా) భర్మరాజున్
రా. సీ. వి(బుధపందోహము వేడ్కఁ గూడెను; గనెన్

మోదంబు గోబృందముగ) నయముగ
వ(సుధ నాశించెడువారు సంరసమునన్
శోభిల్లుచుండంగ, శో)కర హిత
శు(భధరాచక్ర)ము చొక్క, మెల్లన జగ
త్పా)ణుడునుగ వీచె;దా) భలశయి
ము (నధమశ్రేణియుఁ బొందు చుమ్ములికనున్
భ్యాతిన్ విడెం బెల్లుగఁ;) సువర్చ

తే॥ దుందుభులు మ్రోసె; దశదిశ లొండెడిలివి;
నలరులబడి గురిసె; నాడి రప్పరసలు;
పాడె గంధర్వతతి; కూర్మితోడ మింట
గడడవన్నగకిన్నరుల్ గంతు లిడిరి॥

22

భా. మ. బుధపందోహమువేడ్కఁ గూడెను; గనెన్ మోదంబుగోబృం

[దముగ
సుధనాశించెడువారు సంరసమునగ శోభిల్లుచుండంగ, శో
భధరాచక్రము చొక్క, మెల్లన జగత్పాణుడునుగ వీచె;దా
ముశ్రేణియుఁ బొందు చుమ్ములికనుగ భ్యాతిగవిడెం
బెల్లుగఁ. 22

టీక. సుగమము.

రా. చం॥ రణమునఁ జంపు నీ (మిగులరాజకుండోక్తరి మిన్న భీమా,
రావలు నని పొంగుచుగ (ఉదిరభవ్యతఁగూడి మరుద్వరంను) బుగ
దలులు ముఖంబులం (దల్లఁచి వవ్యమఖంబు ముదంబు నొండి) మేల్
గణులినిఁజేయుఁగా, (ధృతినిఁ గాంచెను దత్సరి తీవదోడి) యుగ 23.

భా. తే! మిగుల రాజతుఁడౌకృతి మిన్న భీము

మచిరభవ్యతఁ గూడి మరుద్వితంసుఁ

డలఁచి నవ్యమఖంబు ముడలఁబు నొంది

ధృతినిఁ గాంచెను దత్సతితవబోడి

23

టీక. రా. కృతి - నేర్పరి. భీముఁ - భయంకరుని, మరుద్వితర్థ

ముఖఁ - సురశ్రేష్ఠులు, దణులు - నేర్పఱులు, తత్సతి - కానల్య, ధృతి

నిఁ గాంచెను - సంరస మందెను. భా. కృతిన్ - నేర్పరినీ. భీము - భీ

ముని, మరుద్వితంసు - వాయుదేవుని, తత్సతి - కుంతి ధృతిని - సంతోష

ముతో, కాంచెను - ప్రసవించెను.

రా. చం! పరశురజన్మముఁ (రమనుఁ బ్రాధుఁడనౌ ధృతరాష్ట్రఁ

[దంత) జా

లరమణతో వినెం; (బలువలక్షణముల్ గలవారి నూలు) నా

యురువిమలాత్ముడుఁ (గురుసుయోధనముఖ్యులఁ గూర్చి

[తోడ) గ

ల్లరసికుఁ డర్మిలిం (గనెను; గోర్కుల బీదలఁగాంక్షఁ దన్నె)దాన్ 24

భా. తే! రమనుఁబ్రాధుఁడనౌ ధృతరాష్ట్రఁదంతః

బలువలక్షణముల్ గలవారి నూలు

గురుసుయోధనముఖ్యులఁ గూర్చితోడఁ

గనెను; గోర్కుల బీదలఁ గాంక్షఁ దన్నె

24

రా. టీ క! వలువలక్షణముల్...యురువిమలాత్ముడున్ - దుస్స్వభావు

లనుఁడంపు శుద్ధుఁడు. గురుసుయోధనముఖ్యుల - గ్రామీణశ్రేష్ఠుల,

అర్మిలిం గనెను - సంరస మందెను. (భా) పరిణామ - శతము,

సుయోధనముఖ్యుల - దుర్యోధనుఁడు మొదలగువారిని,

గనెను : కలిగినవాఁడయ్యెను.

రా. చం! అతిముదితాత్మయై (ముక్తియు చర్మిలిచే మిరుముట్టి యూని)కన్

హితమతి కైకముఁ (శిరశ్శేషము గాంచెను జన్మసత్క)కా

యుతుఁడగువాని, దా(రుణిపూజ్యలభంజనరూక్షతేజః) బ్ర
స్తుతుభరతున్, మహా(విజయుశోభితలక్షణ, వేల్పులెన్ను)గన్

భా। గీ॥ మురియు చర్మిలిచే మినుముట్టియాని
శితశరేక్షణ గాంచెను జిష్ణుసత్క
రుణ, రిపూజ్యలభంజనరూక్షతేజః,
విజయు, శోభితలక్షణ, వేల్పులెన్ను 25

టీక. జిష్ణుసత్కభాయుతుఁడగువాని - జయశీలుని లేజముగలవాని,
మహావిజయుశోభితలక్షణ - గొప్పగెలుపుకాని యొక్కప్రకాశమాన
మగు స్వభావముగలవానిని, భా. అనిశితశరేక్షణ - కుంతి, జిష్ణుసత్క
రుణ - దేవేంద్రుని దయవలన, విజయు - అర్జునుని,

రా। సీ॥ రాజీవపత్రనేత్ర సుమిత్రయును (బాధ
భవ్యతఁగాంచె బ్ర)భాయుతుని న)
లరుసుర(కులుని నలఘుగతిముదితకు
వలయు సహ) ప్రాంశుభాసమాను,
లక్షణ, శత్రుఘ్ను, లాలితభూ(దేవు,
దివ్యరుచికలితు; ధృతినినెన్ని;
కకునెక్కు మోహనాకాదులునా (స్వర్గ
-వై ద్యులమాది సువర్వవినుత)

గీ॥ లలితరూపులయిన లక్షణశత్రుఘ్ను
లుద్భవంబు నొంది రుర్విఁ బగలు;
వరుసఁ జక్రశేషపాంచజస్యములె త
భరతుఁడు సుమిత్రికందులయ్యె॥ 26

భా। గీ॥ బ్రభవ్యతఁ గాంచె బ్రభాయుతుని న
కులుని, నలఘుగతిముదితకువలయు, సహ
దేవు, దివ్యరుచికలితు ధృతినినెన్ని
స్వర్గవై ద్యుల, మాది, సువర్వవినుత॥ 26

టీక. రా. అలరుసురకులున్-సంతోషించుచున్న దేవతాసమూహముగ

లవానిని, సహస్రాంశుభాసమాను - సూర్యతేజస్సుగలవానిని, స్వర్ణవై
ద్యులమాది - ఆశ్వినులవలె. భా. మాద్రీ - మాద్రీదేవి, స్వర్ణవై
ద్యుల - ఆశ్వినులను, ఎన్ని - పార్థివించి.

రా॥ చ॥ జగతివిభుండు సద్ (హననసంయుతుడై ధృతి వంతమాద్రీ) న
ష్టగవగలేదనెన్; (మమతఃబాంధె, మహీసురుమాట నాటె)నా
వగయనె భూపుండున్ (దణియుఁ బాండుసమాఖ్యుఁడు;
తత్పుకీర్తి)తో

నగరియువెల్లె, రే(యతివ నాధుని రాజును హళిగూడె) నాన్ ॥ 27
భా॥ గీ॥ హననసంయుతుడై ధృతి వంత మాద్రీ
మమతఃబాంధె, మహీసురుమాటనాటె
దణియుఁ బాండుసమాఖ్యుఁడు; తత్పుకీర్తి
యతివ నాధుని రాజును హళిగూడె॥ 27

టీక. రా. ధృతినంతమాద్రీన్ - అంతకు సామ్యముగు సంతసమును,
భా. అంతన్ - అంతట, మాద్రీ - మాద్రీదేవిని, ఆటె - చనిపోయెను
పాండుసమాఖ్యుఁడు - (రా) తెల్లనికీర్తిగలవాఁడు. భా. పాండురాజు,
తత్పుకీర్తి - ఆ శ్రేష్ఠమగుకీర్తిగలదియగు, అతివ - (స్త్రీ) అనగా-
మాద్రీ, రాజును - (రా) చంద్రుని, (భా) పాండురాజున్.

రా. చతుర్విధకందము. నీతిగ దివిజవితానము

భాతిన్, ఘనకేసరిశిశువర్గంబనగా,

భూతకరుణాత్మలనియెడు

ఖ్యాతిన్, జననాధసుతనికాయము దవరెన్ 28

భా. క॥ ఘనకేసరిశిశువర్గం

బనగా, భూతకరుణాత్మలనియెడు ఖ్యాతిన్,

జననాధసుతనికాయము

దవరెన్ నీతిగ దివిజవితానముభాతిన్॥

28

‘భూతకరుణాత్మలనియెడు’ నుండియు, ‘జననాధసుతనికాయము’
నుండియు, జదివినను కందపద్యములు వచ్చును. టీక సుగమము.

చం॥ రా. అతులితవీరులై (పెరిగిరా పౌభవుత్రులు వీర గూడ;) బ
 ర్వతధృతిఁ దండ్రీ తా (నధికవైరిచమూదధిహారికుంభ) జం
 డతిధృతిఁ జూడ, రా(జదయనందుచు నేర్పిరితైత్రవిద్య) లం
 దతిమగు నేర్పుతో; (నవనిఁ దామరతంపరైతి చాల)గన్॥ 29

• భా. గీ॥ పెరిగిరా ప్రభువుత్రులు వీర గూడ;
 నధికవైరిచమూదధిహారి కుంభ
 జదయ నందుచు నేర్పిరి తైత్రీవిద్య;
 నవనిఁ దామరతంపరైతి చాల॥ 29

టీక. రా. అధికవైరిచమూదధిహారికుంభజండు - గొప్ప తత్త్వసే
 నాసముద్రమునకుమనోజ్ఞుడగు నగస్త్యుని బోలువాడు.

భా. అధికవైరిచమూదధి - గొప్పశత్రుసేనాసముద్రమును,
 హరిః - హరించువాడగు, కుంభజదయ - ద్రోణుని దయ.

రా. సీ॥ అభివృద్ధినొందె జేయఁగ దైత్యులు (కడుగ
 ను నసూయ, దుర్యోధనుఁడునుఁ బొందు)
 యశుఁడగు రాముండు; కుశికతనూజండు
 పగను మారీచసుబాహుముఖ్య
 ఘననిజయజ్ఞవిఘ్నకరదితి(సుతుల

• పైఁ గని, యేగి, భూపతిని, వారి)
 గూల్చ రాఘవుఁ (బంపఁ గోరెఁ బవిత్రంబు
 వారణావ) లి సింహవర్గ మాడు

ఆ॥ కొంతవరత (తలలమునకు; వీఁ గియునుఁడు
 దఁననుబొంగి నీయకొని నితండ
 తులితుఁడుక్కుతుమక నిలుపు నీరగుటేల
 యనువుమని వశిష్ఠుఁడు నుడువంగ॥

80.

భా. గీ॥ కడుగను నసూయ దుర్యోధనుఁడునుఁ బొందు
 సుతులపైఁ గనియేగి, భూపతిని వారిఁ

బంపఁ గోరెఁ బవిత్రంబు వారణావ

తలలమునకు; ఏఁగియును దుద ననుపంగః

30

టీక. రా. దుర్యోధనుడు - యోధులకు భేదింపరానివాఁడు, పాండు యశుడు - తెల్లనికీర్తిగలవాఁడు, వారణావళి...తలలమునకు - జాతి ప్రత్యములను గూడ మఱచి, విశ్వామిత్రుని ప్రభావముచేత, నతని యాశ్రమమందు, నేనుఁగులు సింహములాడు కొనుచున్నవనుట. భా. పాండునుతులపైన్ - పాండవులపై, వారణావతలలమునకు - వారణావతమను స్థలమునకు.

రా. చం॥ ప్రణతులఁ జేయుచున్ (నృపతిపాండునమాఖ్యజు లెచ్చు రామ) ల

త్ములు నొనర్చి నన్ (మృదుల మంజులగాత్ర)సమేతమాత్ర)లం గణుతి, మునీందులో (నెనసి కాండములం గొని యేగి రంతఁ) దత్తమున; గంగనం (గనిరి త్మోపజలేక్షిటగా ముదంబు) నన్॥ 31

భా. గీ॥ నృపతి పాండునమాఖ్యజు లెచ్చురామ,

మృదులమంజులగాత్ర)సమేత, మాత్ర,

నెనసి, కాండములం గొని, యేగిరంతఁ

గనిరి త్మోపజ లేక్షిటగా ముదంబు॥

31

టీక. నృపతి పాండునమాఖ్యజులు - (రా) రాజునగు, తెల్లని కీర్తి గలవాని (దశరథుని) కుమారులు. (భా) పాండురాజపుత్రులు.

రా. చం॥ పస నది దాటి తన్ (మృదుసుధద్రయశస్కులు

హేచ్చులక్క) డన్

మనలు, చెడారియా (నెలపు నవ్యముదంబు జనించుచుండ) గా

నసురనుఁ దాటకం (గనిరి; హాళిని దానిని గండ్లడైన) రిన్

వెన శరవహ్నివై (రికృతిభీముఁడు రాముఁడు ప్రీతిగాల్చె)

దాన్॥ 32

భా. గీ॥ మృదుసుధద్రయశస్కులు హేచ్చులక్క

నెలపు నవ్యముదంబు జనించుచుండ

గనిరి; హాళినిఁ దానిని గండజ్ఞ న

కృతి భీముఁడు రాముఁడు ప్రీతిఁగాల్చె॥

32

టీక. రా. వైరికృతిభీముఁడు - నేర్పడులగు శాస్త్రపులకు భయఁక
యఁడు. (భా.) సరికృతి - సరియగు నేర్పరి. రాముఁడు - రమ్యముగా
నందువాడు. హేచ్ఛలక్క నెలపు - గొప్పలక్క యిల్లు.

నిరోష్ఠ్యము.

రా. గీ॥ (జతఁగనని దిట్ట లాలలి తతి నెఱిసరి

హాళి దాని దాటిరి; లలి నాయతదృతి

రహినిఁ జనిరి సంతతసాశరధరణి కధి

కతతతలి కచటన్) జాల ధృతినెలసిరి॥

33

భా. కం॥ జతఁగనని దిట్ట లాలలి

తతినెఱిసరిహాళి దాని దాటిరి; లలి నా

యతదృతి రహినిఁ జనిరి సం

తతసాశరధరణి కధికతతతలి కచటన్

33

రెం. ఆలలితతి - ఆసాగసైన సమయమందు, నెఱిసరిహాళి - ఎక్కు
వయుక్తముగాను ప్రీతితోడ, లలిన్ - విశాసముగా, నాయతదృతిన్ -
ఎక్కువధైర్యముతో, రహిని - రంజనముగా, సాశరధరణికి - రాక్షసు
లతో గూడినభూమికి, రా. ధృతినెలసిరి - ప్రీతిపందిరి, దాని - (రా)
తాటక, (భా) లక్కయిల్లు.

రా. సీ॥ వివాగనాథుఁడు శత్రు(భీముఁ డెచ్చయి కెడ

పి పరు మహాహి డెండుపడక మిగు

రాముఁడు దీన్పుఁ బగనని ముని గొన

(బుధృతిఁ గూడె; దదనుజదృతిఁ గాంచె);

జటిలోటి భూపాగ్ర(నత్పుతుఁగని యేక

చక్కపురమ మాధు) రిక్కమనుచ

రితదూరఖలులక హరింపదె పెక్కు మా

అలులను రఘువరునిప్రతాప

గీ॥ మొక్కజే చాలు దనుజుల నునుప ననెను
దారిలోఁ; గూర్చి జూచి రా తాపసాధి
కని(కరము నృపజులు ద్విజగతుల; నెఱవఁ)
గ నవము ముని చెఱుపవచ్చి రసురు లవుడు॥

34

భా. ఆ! భీముఁ డెచ్చయి కెడసి పడ మహాహిడిం
బు ధృతిఁగూడె దదనుజ ధృతి; గాంచె
సత్పుతుఁ; గనియేకచక్రిపురము మాధు
కరము నృపజులు ద్విజగతుల నెఱవ॥

34

టీక. రా. శత్రుభీముఁడు - విరోధులకు భయంకరుఁడు, మహాహిం -
గొప్పపామును, గొనబుధృతి - మనోజ్ఞమగు సంతనమును, తదనుజ
ధృతి - ఆతనితమ్మునియొక్క(లక్ష్మణుని) ధైర్యమును, యేకచక్రిపు
రము - ఒక్క (పిల్ల) చక్రముయొక్కభాగ్యమే. ద్విజగతుల - పక్షులగ
మనమును, భా. హిడింబు - హిడింబుడనురాక్షసుని, తదనుజ - ఆత
నిచెల్లెలగు హిడింబిని, ద్విజగతుల - బ్రాహ్మణులవిధముతో, సత్పు
తు - ఘటోత్కచుని.

రా. ఉ బొచితి గాముఁడు(మరిసియచ్చటిశిష్టులు పొంగఁగా బ)లుక
నీచు నుబాహు సో(కు ధరణీజనదూరునిఁ గూర్చిఁగూల్చె;)మా
రీచునిఁ జిమ్మ సద్(ధృతి వరించి కడుఁ గడితేటి భీముఁ)డై;
ప్రోచె నవమ్ము, గోడడరుఁబొందుచు దువ్వుజనాభి కుందఁగ

భా. గీ॥ మరిసి యచ్చటిశిష్టులు పొంగఁగా బ
కు ధరణీజనదూరునిఁ గూర్చిఁ గూల్చె;
ధృతి వరించి కడుఁ గడితేటి భీముఁ
డడరుఁ బొందుచు దువ్వుజనాభి కుంద॥

35.

టీక. రా. భీముఁడై - భయంకరుడై, సోకు - రాక్షసుని.

రా. ఉ. పొంగు చొవర్చి సద్(ధృతులు భూపనుతుల్ సుధృతిన్

(మహాద్రు) లై

భంగముఁదాపసా(పద,నృపాలజు వారిజపాద కృష్ణ) సా

రంగమృగాక్షియా (రమణి రమ్యశుభాస్యతిరస్కృతేందు) ధీ
రాంగన జానకీ (ప్రథిత హల్లకపాణి వివాహ మంచు) సుఖ 36

భా. గీ॥ దృఢులు భూపనుతుల్ సుధృతి మహాద్రు
వదనృపాలజ వారిజపాద కృష్ణ
రమణి రమ్యశుభాస్యతిరస్కృతేందు
ప్రథితహల్లకపాణివివాహమంచు॥ 36

టీక. రా. సుధృతి మహాద్రు - ధీరత్వమున గొప్పవర్సితములఁ
జూలినవారై; కృష్ణసారంగమృగాక్షి - కృష్ణసారంగమువంటి కన్నులు
గలది, భా. ద్రువదనృపాలజ - ద్రౌపది; కృష్ణ - కృష్ణయనుపేడగలది.
రా. గీ॥ (విని యతిసువృషజులు విరివిధృతిఁదలఁచి

రావివాహమునకుఁ బోవ హాళి; ధీమ
(తల్లితోడుత ఘనతనుఁ దవరి చనిరి
కానఁ గూర్చితోడఁ గలయఁగనుచు) గనుచు॥ 37

భా. ఆ॥ విని యతి సువృషజులు విరివిధృతిఁ దలఁచి
రా వివాహమునకుఁ బోవ హాళి;
తల్లితోడుత ఘనతనుఁ దవరి చనిరి
కానఁ గూర్చితోడఁ గలయఁగనుచు॥ 37

టీక. యతిసువృషజులు - (రా) యతి - ముని, సువృషజులు - శ్రేష్ఠులగు
రాజకుమారులు, (భా) అతి - అధికమగు, సు - శ్రేష్ఠులగు, వృషజు
లు - రాజకుమారులు, ధీమతల్లి - శ్రేష్ఠమగుబుద్ధి.

రా. గీ॥ ధీమతల్లి ధీమ నతిమోద మెనఁ (గంగఁ
గన్నులార దణులు గాంచి; రచట)
సంబురుహహితాన్వయాంబుధిశశి (భూరి
వీరుండు జిహ్వు డంగారపర్వ)
సదృశతామ్రాఘుండు క్షౌజారుచిర (శక్తిఁ
బాలు గామించెఁ బ్రచందపుఁ దమి)

గౌతమాశ్రమము డగ్గరి రంతట (నలల
సానందభరితాత్ము లయిరి వాడు;)

అ॥ రామచంద్రసాక్షరజము సోకినయంత

శాపవశముచేతఁ జట్ట యినయ

హల్య పూర్వరూపమందె నచ్చొటువాసి

వారు మిథిలతోట జేరి రచట॥

38

భా. గీ॥ గంగఁ గన్నులార దణులఁ గాంచెరచట

భూరివీరుండు జిహ్మఁ డంగారివర్ణ

• శక్తిఁ జాలఁగా మించెఁ బ్రచండపుండమి

నలసానందభరితాత్ము అయిరి వాడు॥

38

టీక. రా. అంగార వర్ణము - అగ్ని శేకలములు గలయాకు (ఎఱ్ఱనిది)
జిహ్మండు - (రా) జయశీలుండు భా. అర్జునుండు, తమి-(రా) కోరిక, (భా)
రాతి.

ముక్తపదగ్రస్తము.

రా. సీ॥ ఘనఘనశ్యాము రాఘవునిఁ గాంచి (మురిసి

పురివిప్పియాడు కొమరునమిళ్ల)

నమిలియాట కనుగుణ్యపుటలల, (నలల

యంద యుద్వేగముల నూగు నంచలగమి,)

నంచలగమి వెక్కిరించు చుటికి (వల్ల

రుల లీలనూగెడు బలితకపులఁ)

గపితతిచేత మెక్కఁబడెను పండ్లనుఁ (బండ్ల

బరువునఁ దలలను వంచు చెట్లఁ)

గీ॥ జెట్లకొమ్మల నెఱుఘుఁజేసెడు చివుళ్లఁ,

జివుడలఁ దివి కొల్పివ్వ పలుకు చిలుకపౌజ

చిలుక పౌజన కులుకు జింకలఁగలిగి క

ర ములిగించె నారామ మారామముఖుల॥

39

భా. ౧॥ మారిసి పురివిప్పియాడు కొమడనమల్ల
నలల యందుయ్యెలల నూగు నంచలగమి
వల్లడల లీలనూగెను బలితకపులఁ
బండ్లబరువునఁ దలలను వంచుచెట్ల॥

39

టీక॥ సులభము. భారతమందుఁ గ్రింది పద్యమున కన్వయము.

• అష్టవిధకందము.

రా. దుశ్శ్రమములఁ గడులను వెలికును
మములను ఘనతఁ గుశలతను మఱి మఱికనుచు
సమరహితరమను భలముల
గుములయి తనిసి రతులితులు గురుమతివినుతుల్॥

40

భా. వెలిఁగుముములను ఘనతఁ గు
శలతఘ మఱి మఱి కనుచును సమరహితరమ
భలముల గుములయి తనిసి ర

తులితులు గురుమతివినుతులు ద్రుమములఁ గడుల॥ 40

“టీక. సులభము. ఇట్లే “ఘనతఁ గుశలతను” నుండి మఱిమఱి
కనుచును” నుండి “ సమరహితరమను ” నుండి “ భలముల గుము
లయి ” నుండి. “ తనిసి రతులితులు ” నుండి, “ గురు మతివినుతులు ”
నుండి చదువ వచ్చును. అప్పకవీయమున అష్టవిధకందమున కీయఁబడిన
లక్ష్యప్రకారము, “ కనుచు - కనుచును గాను, రము - రమచు
గాను, గుములై - గుములయి గాను, వినుతుల్ - వినుతులుగాను
రావఁ గు.

రా. గోమఱిగఁ జగురాకుచేతుల గురువుగ శ్రమ
వాయ విసరెఁ గొమ్మలపరి; భాసురముగ
ద్విజరవముల మధ్య రహిన్ నృపజలపయి ర
మ నలరులు నొలసెఁ; హెచ్చె మంజులతలు;

భా. కం॥ పరఁగఁ జగురాకుచేతుల

గురువుగ శ్రమవాయ విసరెఁ గొమ్మలపరి; భా

సురముగ ద్విజరవముల మ

ధ్య రహిన్ నృపజులవయి రమ నలరులు నొలసెన్॥ 41

టీక. రెంటికి నమము. చిగురాకుచేతుల - చిగురు లను చేతులతో, కొమ్మలపరి - వృక్షశాఖలగుంపు, ద్విజరవముల - వత్సలపలుకుల, అలరులు - పుష్పములు, మంజులతలు - సుందరములగు తీవలం. చిగురాకుచేతుల - చిగురులవంటి చేతులతో, కొమ్మలపరి - స్త్రీనమూహము, ద్విజరవములు - బ్రాహ్మణుల పలుకులు (మంత్రములు) అలరులు నొలసెన్ - సంతోషములు వ్యాపించెను, మంజులతలు - మనోహరత్వములు. అని అర్థాంతరము. ముందుకాబోవు వివాహమునకు సూచనలు.

అచ్చుతెలుగు.

రా. చం॥ పనిపడి దిట్టలై (వరగ వచ్చిరి వీటికి వారు రాచ) చె

లొవ్వనరెడుతీవి రా (కొమరు; లొక్కొక్కకండుచు గొప్ప వేడ్క)బెం

డ్లనగుదు నేనె బల్ (గొనబునేర్పరి, పెండిలికూతురన్న) నది

చనుకొనె హెచ్చునై (పొరలి హాళియుఁగోరిక పుట్టుచుండఁ)

గన్॥ 42

భా. గీ॥ వరగవచ్చిరి వీటికి వారురాచ

కొమరు లొక్కొక్కకండుచు; గొప్పవేడ్క

గొనబునేర్పరి పెండిలికూతురన్న

పొరలి హాళియుఁగోరిక పుట్టుచుండఁ

42

టీక. పెండిలి కూతురన్న - (రా) సీతయనినచో (భా) ద్వాపది కగ్రజండు. భారతమునఁ గ్రిందిపద్యమున కన్వయము.

రా. చం॥ జనకుఁడు సాధుఁడు (నుడివె త్నొపజాలార వినుండు

చోట)డా

లునిరిపువిల్లుబెం (గుఱిని లోఁగొని, బీరము గూడ, దాని) పు

ల్లనలిసనేత్రకై (నయనలక్ష్మము వేడుక నాటఁగొట్టు) చుం

దసరుచు నెక్కిడున్ (మెఱసి, తద్బలుడుం గొను మించుబోడి)
నిన్ 43

భా. గీ॥ నుడివె త్రొవజులార వినుండు చోట
గుఱిని లోఁగొని బీరము గూడ వాని
వయసలత్యము వేడుక నాటఁగొట్టు
మెఱసి తద్బలుడుం గొను మించుబోడి॥ 43

టీక. రా. చోటాలుని - మీసకేతనుఁడగు మన్మథునియొక్క-
రిపు - శత్రుఁడగు శివుని, లత్యము - గుఱి, వేడుకనాటఁగొట్టుచున్ ,
(రా) సంతోషమును నాటరీతినిఁ గొట్టుచు. భా. వేడుకనాట- సంత
సము నాటగా, దానివయసలత్యము - చేపకన్నను గుఱిని. కొట్టు.

రా. చం॥ అన (విని, పోరి, కొందఱు వరావనినాథజు లోడి, సిగ్గుపైఁ
గొనఁజనిరం) తటన్ విడచి; కొందఱు గుంపిరి కొందలాన; బల్
ఘన (తనుఁ గొందతాసనములన్ ఘనభాతినినుండి రంతగ్ర
మ్మునఘకునన్;) రొదంగనక పోయిరి కొందఱు బుద్ధిమంతులున్॥ 44

భా. కం॥ విని, పోరి, కొందఱు వరా
వనినాథజులోడి సిగ్గుపైఁగొనఁ, జనిరం
తనుఁ; గొందతాసనములన్
ఘనభాతిని నుండిరంత గ్రమ్మునఘకునన్॥ 44

టీక. సులభము.

రా. చం॥ ఇనసమతేజుఁడన్ (బిరుదు నేనునునోడితి, భీమమాయ) నున్
కుడు కూర్చోడుం (గుమతి సల్పెనటంచునుఁ గొంద
అంత)టం
బనివడికిన్కతో (ననిరి; పల్కిరి కొందఱు నల్క నీపె) యే
ఘనుఁడగునాకునున్ (గతియె? కాక వివాహముకాదె యంచు)
నున్॥ 45

భా. గీ॥ బిరుదు నేనును నోడితి, భీమమాయఁ
గుమతి సల్పె నటంచునుఁ గొంద అంత

ననిరి; పల్కిరి కొండలు నల్కనీపె

గతియె? కాక వివాహము కాదె యంచు!

45

టీక. సులభము.

రా. చం. ఎనయు చభావముకొ, (రమణులెందు ససర్థకరంబు

లంచు)బొం

దిసనువిరక్తిచే (ధృతినిఁ దృప్తినిఁ గొండలు దెచ్చికొంచు)బా
యనిగరిమంబులం (దలఁచిరప్పుడు; నక్కయుద్రాక్షపండు) లూ
నిసతమిఁ గోరి లీ (లఁగొననేరక యాత్మదలంచు రీతి) గ౯ || 46

భా. గీ॥ రమణులెందు ససర్థకరంబులంచు,

ధృతినిఁ దృప్తినిఁ గొండలు దెచ్చికొంచు,

దలఁచిరప్పుడు; నక్కయుద్రాక్షపండు

లఁ గొననేరక యాత్మదలంచురీతి॥

46

టీక. సులభము.

రా. చం॥ అవని నిశవ్యరున్ (వలదు యత్నమునేయఁగ, వట్టిమాయ)గ

కెనరు జయింతురో (యెవరికెయ్యది ప్రాప్తమొయ్యెడుసెప్పు)స

ర్వవిదుఁడు దక్కగా? (ధరణి వానిది కానిది దక్కదేల) యీ

తివురుటలోడుటల్ (నవులు దీనికిలోబడ నానలేక) యున్ 47

భా. గీ॥ వలదు యత్నమునేయఁగ వట్టిమాయ

యెవరి కెయ్యదిప్రాప్తమొయ్యెడుసెప్పు

ధరణి వానిదికానిది దక్కదేల

నవులు దీనికి లోబడ నానలేక॥

47

టీక. సులభము.

రా. గీ॥ (అని యనిరి కొండలున్యనజు లనుకొనిరెడ

గెలువరేరు వంచును మఱిగెల్చినభుజ

బలమున ననియందునఁగూల్చి పడఁతిఁగొనెడ

మనుచుఁ గొండలువే) సతిఁగనుఁగొనుచును

48

భా. కం॥ అనియనిరి కొందఱు నృపజ
 లనుకొనిరెద గలువరేడు నంచును ముటి గ
 ల్పిన భుజబలమున ననియం
 దునఁ గూల్చివడఁదిఁ గొనెద మనుచుఁ గొందఱువే 48
 టీక. సులభము.

రా. శం॥ ర్వినిమయేజుడున్ (బలుఁడు రాముఁడు జిహ్వుఁడువచ్చి, వీఁక) బ
 ల్మితలయ శౌర్యముం(బరువ లీలనుఁద్రుంచెను బంచసాయ)కా
 రివిలునుఁదోషసా(కముల శ్రీ) మెఱయిందెఱగంటిమిన్న)లు
 బ్బు, వఱలుసిగ్గుతోఁ(దలలువంచగఁ దక్కిన ధాత్రిసాధి)యన్

భా. గీ॥ బలుఁడు రాముఁడు జిహ్వుఁడువచ్చి వీఁక
 బరువ లీలనుఁదుంచెను బంచసాయ
 కముఖ శ్రీ మెఱయిందెఱగంటిమిన్న,
 దలలవంచగఁ దక్కిన ధాత్రిసాధి॥ 49

టీక. పంచసాయక - మన్మథునియొక్క, అరి - శత్రుఁడగు శివుని
 జిహ్వుఁడు - (రా) జయశీలుఁడు. (భా) అర్జునుఁడు, తెఱగంటిమిన్న -
 (రా) దేవత, (భా) చేప. రాముఁడు - (భా) రమ్యమగువాఁడు.

భా. చం॥ అదరెను భూమియున్, (మలయుచుబ్బులు ఘూర్ణిలె, త్మోధ
 [రాధి) యుం

జెదరెను, దారకల్(కదలె, జిహ్వుఁడు రాముఁడఖండభీము)ని
 ల్కుదనదు భీష్మమా(కడిమిలోఁబడఁజేయఁగఁ, గర్జ శల్య)మా
 జెదరెనులయింపగా(నృపుల, రోదసిఁబూజడినింపుచుండ)గన్

భా. గీ॥ మలయు చుబ్బులు ఘూర్ణిలె, త్మోధరాధి
 కదలె, జిహ్వుఁడు రాముఁడఖండభీము
 కడిమిలోఁబడఁ జేయఁగఁ గర్జ శల్య
 నృపుల, రోదసిఁ బూజడి నింపుచుండ॥ 50
 టీక. జిహ్వుఁడు - (రా) జయశీలుఁడు (భా) అర్జునుఁడు.

భీము-(రా)శివుని, (భా) భీముని, శర్ణశల్య - (రా) చెవులకు బాణము
లబోలిన, (భా) కడ్డఁడు, శల్యఁడు.

పుష్పమాలికాబంధము.

జ ల వే . ము ము మా
జటగా వెనలోచనదా నటిక్రాల మనవై చెను భ్యా
మీ ద్వి యా దా స్లి గా .

న ధృ నా వ రి పూ
తిరహిన్ నతియట్టునతో నరత బొనఁదావులనున్
మన్ న్బ నా వీ ల్వి చూ

రా. చం॥ జటజట మీఱఁగా (వెన లనట్టినలోచన వే నయాన)దా
నటిముఱిదాటిక్రాల (మనమునల్లనవై చెను మానుగాను) భ్యా
తిరసరమన్ రహిన్ (నతిధృతిం బతియట్టున న్నాన నాన,తో
నరవరవీరతం బొనరి నల్వినఁదావుల పూలమాల)నున్ 51

భా. గీ॥ వెనలనట్టినలోచనవే నయాన

మనము నల్లన వైచెను మానుగాను
నతిధృతిం బతియట్టుననాన నానఁ
బొనరి నల్వినఁ దావులపూలమాల॥

51

టీక. రెంటికి. నయాన - నయముతో, పతియట్టున - భర్త కఠిఁతనీ
మన, ఆనన్ - తగుల నల్లు, రా. నతిక్ర - మొక్కుతో (భక్తి భావ
ముతో) ధృతిక్ర - సంతోషముతో, భా. అతిధృతిక్ర - ఎక్కువసం
తోషముతో, నరవరవీరతన్ - (రా) రామునియొక్కయు నాముచే
రా. నీ॥ వచ్చిరి దశరథపతియు నా(పాండున

మాఖ్యునిపుత్రులు) మహినిభరత

శత్రుఘ్నులును; (మెండుసరినిఁ గొనిరి కృష్ణ

మృగవాయునను వ్యా)శిమేదకజట

నుర్వీజ రఘురాముఁడూర్మిశక్ర లక్ష్మణుం

డును పూండుమి భరతుఁడు శ్రుతకీర్తి

శత్రుఁ ఘ్నుఁడు శుభాల్ వన గురుండనలఁనుండ
నఁ; బిలువఁగ ధృతరాజ్యబలునికొడు
గీ॥ కులనుఁగోడఁడ్రఁగన నొండొరుల సతులు; నృ
పజులు కోసలరాఁఘ్నుఁడు స్వపురికిఁజని,
రలఁడు రుచిరగతితోడ సులువుగ భృగు
రామఁగర్వంబు దారిలో రాముఁడడఁచె॥

52

భా. కం॥ పాండుసమాఖ్యునిపుత్రులు
మెండుసరినిఁ గొనిరి కృష్ణ మృగనయనను వ్యా
సుండనఁ; బిలువఁగ ధృతరా
ఘ్నుఁడు స్వపురికిఁజని రలఁడు రుచిరగతితో॥

52

టీక. పాండుసమాఖ్యుని - (రా) తెల్లనికీర్తిగలవాని, (భా) పాండు
రాజుయొక్క, కృష్ణమృగనయనను - (రా) కృష్ణమృగమువంటికన్నులు
గలదానిని, (భా) కృష్ణన్ - చ్రాపదని, మృగనయనను - లేడివంటి
కన్నులుగలదానిని. శుభాల్ - (రా) శుభవచనములు, అన - (రెంటికి)
చెప్పఁగా.

రా. సీ॥ (పాయక మించఁగా స్వపురి వారు కడున్, ను
చిన్నూర్చి యుక్తుఁడై) శ్రీచలంచె
(న్యాయపథానమిన్న జననాయకుఁడుం గృ
తిస్తుత్యుఁడర్థ భూతికలితారి
(ధీయుతరాజుగా ధృతి యుధిష్ఠిరు సన్మ
తిశ్రేష్ఠ రామునిన్)ధీరగుఁని,
యగ; దుష్టులున్ సిలుగుఁజెందిరి దుష్టి
తిత్తో భగూమనుగ;)దిట్టయయి శు

గీ॥ భస్మశ్రీఘ్నుని నృపుండు పలికె బురజ
మలకుఁ దనకోర్కె; వారియనుజ్ఞబొందె;
నొకటి తానెంచ దైవమింకొకటి సేయుఁ
గాని యద్దానిఁగలఁగాంచఁ గలఁడెవఁడు॥

53

భా. ఉ. పాయకమించగా న్వపురి వారు కడున్ రుచి, స్ఫూర్తియుక్తుడై
 న్యాయపథానమిన్న జననాయకుడుం గృతి స్తుత్యుఁడర్థభూ
 ధీయతరాజుగా ధృతి యుధిష్ఠిరుసన్మతి శ్రేష్ఠరామునిం
 జేయఁగ, దుష్టులుగ నిలుగుఁజెందిరి దుస్థితితో భఁగూడుచుగ!

టీక. రుచిస్ఫూర్తియుక్తుడై - ఒకేసమాసము. (భా) రుచిఁ, స్ఫూర్తియుక్తుడై - ఇట్లే, కృతిస్తుత్యుడు, సన్మతిశ్రేష్ఠుడు, దుస్థితితో భ - ఒకేసమాసము. (భా) వేటుపదములు. ఇందు, సీసోత్పలమాలలలో నాలుగు పాదములయందు 15 వయోత్తరములగు, చి' తి' తి' తిలు రామాయణార్థమున గురువులుగాను, భారతార్థమున లఘువులుగానున్నవి. కృతిస్తుత్యుడు - (రా) కృతులవలన స్తుతింపదగువాడు. (భా) కృతియు, స్తుత్యుడు. అర్థభూతికలితారి - (రా) తునుకలయిన యైశ్వర్యముకల శత్రువులుగలవాడు. అర్థభూధీయతరాజు - (భా) సగమురాజ్యమునకుబుద్ధిప్రావీణ్యముగలరాజుగానో యుధిష్ఠిరు - (రా) యుద్ధమందు స్థిరమగువానిని రాముఁ - (భా) రమ్యమగువానిని.
 రా. సీ! ఇల(భ్యాతి, స్ఫూర్తియులైఁబలచనల సత్

శ్మోపాత్మజల్ గొప్పగాఁ) గొని ప్రియముగ (నీతిశ్రేయపు బుద్ధినేడు గలయఁ
 ధీ నొక్కొకండున్ ధృతిన్) సుకృతము •

తదఁ (బ్రీతి వ్రజ్యలితేచ్ఛ నల్పిరి జనుల్
 ప్రియం గనంగాలలిం), గనుకనుఁ,

దద(భూతి శ్రేష్ఠతఁ దాటి హెచ్చునమయం

బుల్ పొందుచుగ మోదఘోష మనముల

గీ! నెంచి, రాముఁడందఱలోన హెచ్చుతందు
 శ్మోవుఁడై మూడుపూలారు కాయలగున
 టంచువాడు విధివిరామ మంత విడిది

ప్రభుఁడు కార్యనిర్వాహణోద్భటుని భటుని!

54

భా. కా! భ్యాతిస్ఫూర్తియులైఁబలచన లనత్ శ్మోపాత్మజల్ గొప్పగా

నీతిశ్రేయపు బుద్ధినేడుగలయన్ ధీనొక్కొకండుఁ ధృతిం
వీరివిజ్వలితేచ్చ సన్నిధి జనుల్ ప్రేమం గనంగా లలిన్
భూతిశ్రేష్ఠతఁ దాటి హెచ్చు సమయంబుల్ పొందుచున్

మోదముఁ || 54

. టీక రా. భూతి - కీర్తి, స్ఫూర్తియుత - కాంతినిగూడిన,
(భా) భూతిస్ఫూర్తియుత - కీర్తి కాంతులగూడిన, (ఒకటేసమాసము)
నీతిశ్రేయపుబుద్ధి, వీరి ప్రజ్వలితేచ్చ, భూతిశ్రేష్ఠత, యును నిల్పె.
నేడు (రా) రాజు (దశరథుడు,) కలయన్ - (రా) పొల్లొనగా, ఏడుగల
యన్ - (భా) సంవత్సరవర్సంతరము పొందుటకు, సమయంబుల్ - (రా)
కాలములు. (భా) ఒడంబడికలు. నాలుగుపాదములందు, సీసమందు
నాలవ యక్షరములు శాస్త్రాలమున రెండువ యక్షరములగు ,తి, తి,
తి, తి,లు రామాయణార్థమున లఘువులుగాను, భారతార్థమున గురువు
లుగా నున్నవి.

రా. చం. అనిపె వశిష్ఠసద్ (ద్విజునికై; సమయమొకవేళదప్ప) కా
యన కనె స్వేచ్ఛనా (విజయుఁ; డగ్రజసమ్మతిఁ బ్రీతి భూమి) జే
శునిఁ గొనితెమ్మనెం (దనరి శుభ్రతనేడు; ప్రదక్షిణించి) బం
టును రఘురాముతో (గరిమనున్ మరలం జనె గారమెచ్చ) గన్ 55

భా. గీ. ద్విజునికై సమయమొకవేళ దప్ప,
విజయుఁ డగ్రజసమ్మతిఁ బ్రీతి భూమిఁ
దనరి శుభ్రతనేడు పదక్షిణించి
గరిమనున్ మరలం జనె గారమెచ్చ

55

టీక. సమయమే (రా) కాలము (భా) ఒడంబడిక, విజయుఁడు (రా) జయ
శీలుఁడు (భా) అర్జునుఁడు. ఆగ్రజసమ్మతి - (రా) బాహ్మణుండగు వశిష్ఠుని
సమ్మతిని, (భా) అన్నయగు ధర్మరాజుసమ్మతిని, నేడు - (రా) రాజు
ఏడు - (భా) వత్సరము. భూమిజేశుని - రాముని.

రా. చ. ఘనత భటుండుమేల్ (నియతి గ్రద్దాశి నారిజనేత్రు కృష్ణు) రా
మునిపుత్రులవ్యసు (స్థలికిఁబోయి కడంక వెనక నుభద్ర) స

జననమతు రాఘవుం (గొనుచు నడచుచి వచ్చెను; గూర్చినాత్మ)లం
గను చడుదెంచె నా(పురికి ట్మొలలనాఘులమూక చూడగ)నన్
భా. గీ. నియతి గృద్ధతి వారిజనేత్రు కృష్ణు
నల్లికిఁ బోయి కడంక జెవన్ సుభద్రః
గొనుచు సదుచ్చి వచ్చెను గూర్చి నాత్మ
పురికి, ట్మొలలనాఘులమూక చూడ॥ 56

టీక. రా. కృష్ణు- నల్లనివాని, సుభద్ర- మంగళకరమైన, (భా)తత్మపురి
ఇంద్రప్రస్థపురము.

రా. సీ. కోవిదస్త్రమంబు గుంపులయి (కనెను
గాదిలిని సుభద్రజననమతు నభి)
మాని రాఘవు; నెంచుఁగానము మన(మన్యు,
మహితసుగుణవంతు, మాన్యు, ఖండ)
జముపైన గుఱినేయ హలుసీ భ(వవన
మునుఁగాల్పఁగావహ్ని పనివడిదని)
ప్రభుఁ డౌపని వడిగావలయునంచు(దలఁచె
దద్ధితమునుఁజేసె దా విజయుఁడు)

గీ. దశరథేశ్వరుఁ డుచితయత్నముల నల్పి;
యుర్విజం గూడి యుపవాస ముండుమనియె
నతఁడు కాశుత్థకులకలశాబ్ధిచంద్రు;
తామునందునఁ బ్రీతిఁ బురిజను లిడిరి 57

భా. గీ॥ కనెను గాదిలిని సుభద్ర జననమతు, నభి
మన్యు, మహితసుగుణవంతు, మాన్యు; ఖండ
వవనమునుఁ గాల్పఁగా వహ్ని పనివడిదని
దలఁచె; దద్ధితమునుఁ జేసె దా విజయుఁడు 57

టీక. రా. సుభద్ర- మంగళకరములగు, ఖ-అకసమునందుండు, అండజ
ము- పక్షిని ఏయజాలు-కొట్టిగలిగిన, అనగా అంతగుఱిగలవానిని, భ
వవనమునుఁ గాల్పఁగావహ్ని- సంసారాటవినఁగాల్ప నన్నినిఁ బోలిన

వాడు కనెను. (రా)చూచెను (భా) పోసవించెను.

రా. 5. ఆజనకోటి (ప్రియత నమ్యతాప్తి బె

రసె; దత్తుకృతి(గాం)చి, రామణియ
తను మించు నిజయశోభావశ్యమున నీతఁ

(డివముప్రభను; వెల్లె మిపుల నర్థ)
ముదయుతారి యనిరి; భువివిభుఁడు యుధిష్ఠి

రవరుఁ డింద్రప్రస్థ) రమ్యధాన్య
మోదితభిక్షుం డపు డలంకరింపించె

(నగరి; భాసురగురునయమయనభ)

గీ॥ జనకునానతి వీడె త్నాబావిభుండు;

వరమసంతోషమునఁ బొంగి పొదులును బె

రసిరి చుట్టవక్కాలను; రంగ రంగ

వై భవంబులతోఁ బురి ప్రజ్వరిల్లె॥

58

భా. 6॥ ప్రియత నమ్యతాప్తి రసె; దత్తుకృతి గాం

డివము; ప్రభను వెల్లె మిపుల నర్థ

భువివిభుఁడు యుధిష్ఠిరవరు డింద్రప్రస్థ

నగరి భాసురగురునయమయనభ॥

59

టీక. ఆచ్యతాప్తిన్. (రా) శాశనముగాని యాప్తిని, (భా) కృష్ణుని
యాప్తిచే, డివముప్రభను. (రా) మంచుయొక్క కాంతి, అర్థ ముదయుతారి
శకలములయిన సంతోషము గల శత్రువులుగలవాడు. ఇంద్రప్రస్థరమ్య
ధాన్యమోదితభిక్షుండు. శ్రేష్ఠములగు ఁచెళ్ళొలది మంచిధాన్య
ముచే సంతోషపడచఁబడినయోచకులుగలవాడు. గురునయమయనభ
(రా) నయమయ. నీతిమోతుఁడగు, గురు. తండ్రియొక్క, నభ. (భా)
గురు-ఎక్కువగు, నయ. నీతిగల, మయనభ మయనినభ.

రా. 6॥ తా(సిరీక్షి) యాన్యపుఁడుదగ్గరవెల్లెను భాసుకంబుగా;

వాసిజరాగమంబునను భార్గవిగేహహితుండు క్రుంతః బ

ద్మానుతు భీముఁడల్లియెడదన్ పాలమత్స్యధికోగ్రమూర్తియై

చేసెలలిగ్)లనన్నటనజేయునరండిపుడంచనూయనాన్ ॥ 59

భా. కం॥ సితకీర్తి యానృపుఁడు

గ్రత వెల్లెను భానురంబుగా; వాసిజరా

సుతు భీముఁడల్లి యెడఁదగ్

హత మత్యధిగోగ్రమూర్తియై చేసెలలిగ్॥

59

టీక. (రా) జరాగమంబునను - ముసలితనమువచ్చుటచే (దినమంతయు వెల్లివృద్ధుఁడగుటచే;) భార్గవి - లక్ష్మీదేవియొక్క, గేవా - ఇల్లునకు (వద్దమునకు) హితుఁడు - మిత్రుఁడు(సూర్యుఁడు) వద్దాసుతు - లక్ష్మీదేవికుమారుని (మన్మథుని), భీముఁడు - శివుఁడు, అతండు - ఆ శివుఁడు, లక్ష్మీదేవియింటికి హితుఁడు గనుకను, లక్ష్మీదేవికుమారుని శివుఁడుచంపె గావున, శివునిపై సూర్యునకసూయగలదనియు, నాయంకాలమున శివుఁడు నాట్యముచేయును గనుక, చూడలేక క్రుంకెనని భావము. (భా) జరాసుతు - జరాసంధుని.

రా. సీ॥ మించి చంద్రుండ్రాక(మించె ధరణిపాళి

నంచితరాజసూ)నాస్త్రమండ

పవనులు గొనిరి దంపతులచే శపజయ

ము మఱి కువలయహితముగ ధర్మ)

మూర్తులగు సురలు ముదమున సుధగ్రోలఁ

గాఁ బండువెన్నెలలోగాచె; సంత

సరవములు చకోర(సంతతి ధృతి నల్పె;

సద్రుచి హరి శిశు)జనతతిముఖ

గీ॥ సకలనరచిత్తతా(పాలుఁజడిపె; జక)

పాటవము న)డఁచెగ్; సంతపాలయి వన

జాళి గన్నుల మూసె; దేంట్లందు చిక్కె

సంక్ర ముప్పొంగె; గఱగెను జంద్రశిలలు॥

60

భా. ఆ॥ మించె ధరణిపాళి, నంచితరాజసూ

యము మఱి కువలయహితముగ ధర్మ

సంతతి ధృతిసత్వై; సద్రుచి హరి శిశు

పాలుఁ జదిపెఁ జక్రపాటవమున॥

69

టీక. రా. ధరణి - భూమి, పాళి - ప్రదేశము, భా. ధరణివ - రాజుల, ఆళి - గుంపు, సూనాస్త్ర - మన్మథుఁడు, కువలయ - (రా) కలువలకు, (భా) ప్రపంచమునకు, ధర్మ - (భా) యముని, సంతతి - (రా) గుఱువు, (భా) సంతానము, హరి - (రా) చంద్రుఁడు, (భా) కృష్ణుఁడు, చక్ర - (రా) చక్రవాకముల, (భా) సుదర్శనచక్రముయొక్క రా. నీ॥ మంధరబోధ రామవనవాసము పదు

నాలుగేండ్లు భరతపాలనమును

ధవువేడి తాటకా(ధర్మరాజుసీరిఁ బ

దవడి హరించెఁ జూ)తసుమగాత్ర

తడుణ్ణి కైక విభుదత్తద్వివరముల మో

(దమున; రహి సుయోధనమహితకృతి)

ప్రభుసుంత్రి సిద్ధంబు(పాయనిధృతితోడఁ

జేయించెఁ గృష్ణాంశు) శిష్టరాము

గీ॥ శ్రీకీ; రప్పించి పానిచే నీతమగని

సర్వముంజెప్పెఁ గైక; కాసల్య గోడు

గనె విని న్వసుతరాజ్యాధికపారణమును;

మాన్వి ఘనుఁడగు హరి) వంశమండనండు॥

61

భా. అ॥ ధర్మరాజుసీరిఁ బదవడి హరించె జూ

దమున రహి సుయోధనమహితకృతి

పోయినిధృతితోడఁ జేయించెఁ గృష్ణాంశు

కపారణము; మాన్వి ఘనుఁడగు హరి॥

61

టీక. తాటకాధర్మరాజు - తాటకకు యముఁడయిన రాముఁడు, సుయోధన-రా. మంచి యోధుఁడు; (భా) దుర్యోధనుఁడు (భా)కృష్ణా-చ్రాపడియొక్క, అంశుక - వస్త్రముల, పారణము - అపహరణము, (రా) కృష్ణ-నల్లని, అంశు - కాంతిగలవాని, హరి - (రా) సూక్ష్మఁడు,

(భా) కృష్ణుడు.

రా. సీ॥ త్మనుతాపతికి లక్ష్మణుడు శాత్రవ(భీముఁ
డలుకతోడ బలికె బెలుచుగవట)

భావ గైకగురు భవద్విభూతి(హరణు
నధము దుశ్శాసను నడచి, నల్ల)

పాటించి నిజజేతుఁబ్రభుని నిడెద(నాన;
నని భీకరముగఁజేయంగ సన్న)

మునుఁ గాని మొనవచ్చి పోర నాజి (నుదుట
మీటిచేయునుయోధనోరుహతిని)

గీ॥ నల్పుడు ననుచు దుగ్గిరీత్యకుటిలభ్ర
కుటియగుచుఁ గన్నులను మిడుంగురులు రాలఁ

బల్కె; వాని రాముఁడు శాంతపటచె; నొప్పె
త్మజ సామిత్రి ననికి రాఁదనదువెంట॥

462

భా. గీ॥ భీముఁడలుకతోడఁ బలికె బెలుచుగవట

హరణు నధము దుశ్శాసను నడచి నల్ల

నాన నని భీకరముగఁ; జేయంగ, సన్న

నుదుటమీటిచేయునుయోధనోరుహతిని॥

62

టీక. భీముఁడు - (రా) భయంకరుఁడు, కపట - (రా) కపట
మొన, (భా) వస్త్రముల, గురుక - (రా) తండ్రిని, దుశ్శాసను - రా
దుష్టమగు శాసనము గలవానిని, (రామనడవికి బొమ్మనెనుగనుక
అప - (రా) బట్టు, (భా) త్రాగుటకు, అనిక - (రా) యుద్ధమును, (భా
యుద్ధమందు, సన్న - (భా) సంజ్ఞ, సన్నమునుగాని - (రా) తక్కు
కానటువంటి, భా. సుయోధన - దుర్యోధనుని, ఊరు - తొడల
హతిని - కొట్టుటను, (రా) చేయంగ-చేయుటకు సుయోధన - మం
యోధుల, ఊరు - గొప్ప, హతిని-కొట్టుటను, చేయంగఁ-చేయుట॥

రా. సీ॥ ప్రజవినె భరతుండు నిజజనని (కృష్ణ

మృగచేత్రకతన సిరినలసె మఱి)

రాముండు రిపు(ధర్మరాజు గోల్పడె వసుం
ధరను; నెత్త)గ గోడు దశరథుండుఁ
బాగిలెనని; యననపు మునివేష(మునను
వనిని నేడులు పదియు నలరెండు)

సీ రహర్షతి వంశనీరధిరాకేందు

• నుండ దైవము నేసెనొక్కొ! యొకది
టి॥ వసమును నగు(నొక్కవర్ష మజ్ఞాతులై
యుండ నియతి)తోడ నుర్విపుత్రి
రామలక్ష్మణులని ప్రభునిగై కను భక్త
వగదాఁ దూఱుపాఱఁబట్టె నంత॥

63

భా. గీ॥ కృష్ణమృగనేత్రకతన సిరినెలసె; మటి
ధర్మరాజు గోల్పడె వసుంధరను నెత్త
మునను; వనిని నేడులు పదియు నలరెండు

నొక్కవర్ష మజ్ఞాతులై యుండ నియతి॥

63

టీక. రా. కృష్ణమృగనేత్ర) - కృష్ణమృగమువంటి కన్నులుగలది,

భా. కృష్ణ - ద్రోపది, మృగనేత్ర - లేడివంటి కన్నులుగలది, ధర్మరా
జు - (రా) యముఁడు, ఎత్తగ - (రా) చెలరేగఁగా, (భా) నెత్తము
నను - చాదమందు.

రా. చ॥ దణులునుశూరులున్(ఘనులుధర్మగుణాధ్యులుకమ్రపాండు)వా
రణసిరికిరీతే(జాలును రమ్యచరిత్రులు శుభ్రరామ)ల
త్మణులవనిరువాన్(బెరసి కానకు నేగిరి భీతిలేక;)న

• దుగ్గచరితాత్మల(బుధులు కుండయినన్ విడఁబోరుపాడి)నిన్

భా. గీ॥ ఘనులుధర్మగుణాధ్యులు కమ్రపాండు
జాలును రమ్యచరిత్రులు శుభ్రరామ
బెరసి కానకునేగిరి భీతిలేక;

బుధులు కుండయినన్ విడఁబోరు పాడి॥

64

టీక. పాండువారణి - తెల్లనియేనుగువంటి (విరావతమువంటి)

పాండుజులు - పాండురాజకుమారులు, రామ - భా. శ్రీ ((దాపది)

రా. సీ॥ గుహనినమన్మృతుల్గొని చాటి గంగాన
దిని, భరద్వాజమన్ననల నంది
చిత్రకూటంబునఁ జెలువొప్పవారుండఁ
బుత్రమోహంబునఁ బొగిలి దశర
థుఁడు సేరె దివి; భరతుఁడు గుంది, తానన్న
కడకేగి, రమ్మని యడిగె; నతఁడు
రానన్నఁ బాదుకల్ ప్రభుసీతి నిలిపి తా
మనను నందిగ్రామమున; నిచటను

గీ॥ (శరభకరిభల్లుకాళి గజరీపుకిటుల
వ్యాఘ్రులతుల త్కౌపతనయు లంతరహినిఁ
గనుచుఁ జనిరి వే తిరులై మృగయుతవనికి
నధికమోదముతో) దండకాటవికిని।

65

భా. కం॥ శరభకరిభల్లుకాళి గ
జరీపుకిటుల వ్యాఘ్రులతుల త్కౌపతనయులం
త రహినిఁగనుచుఁ జనిరివే
తిరులై మృగయుతవనికి నధికమోదముతో।

65

టీక. సులభము.

రా. సీ॥ రాముఁడు సంగ్రామభీముఁడచటఁజంపె
చిరుదుని దనుజుఁగిల్చిపువిరాధు
లత్మణుఁబ్రీతిఁ గలసి; మునులునుఁ గర
[మీరుసాధులు జడదాడు లేచు]
నఘులఁ ద్రుంచెదరంచు[నలరుచుఁ గన నా ద
బులగొన; బాశుప్రకీలనినక్కు
మురహరాంకుఁడగు రామునిఁ జుట్టిరి పోతి చూ
[తమని మించి; విదయుఁడు మహితశివు]

గీ॥ తరపుఁగోపలక్షణుఁడగు తమ్ముతోడ

రాముఁ డచ్చోటు వాసి, గారామున శర
భంగుని సుతేజ్ఞునంతఁ గుంభజనిఁగనెఁ; బ్ర
యమున వారు హితోపదేశము నలిపిరి॥

66

భా. ఆ॥ భీముఁడచటఁజంపె బిరుదుని దనుజుఁ గి
మ్మోరు సాధులు జడదారులెచ్చు
నలరుచుఁ గన నాదలులఁ; గొనఁబాశుప
త మని మించి విజయుఁడు మహితశివు॥

66

టీక. భీముఁడు - (రా) భయంకరుఁడు. రా. కరమ్మ, ఈడు - ఇద్దఱు
సాధులు (భా. కిమ్మోరు - కిమ్మోరుఁడనెడు రాక్షసుని. రా. అదలుల
గొనబున్ - అచ్చోరుల యుద్ధమును, అశుష్కీన్ - వేగముగు పక్షిని
(గరుత్మంతుని) విజయుఁడు - (రా) జయశీలుఁడు (భా) అర్జునుఁడు భా.
అనిన్ - యుద్ధమందు, మించి, సాశుపతమును, కొనన్ - తీసికొనఁగా
రా. ఉ॥ ఆవలఁ దమ్ముతో (నరవరాగ్ర)ణి జిష్ణుఁడు నవ్యహారి) ట్నా
జావిభుఁడుగ్మలిం (గొనుచు జానుగఁ జేరెను గూర్మినాత్మ) గో
దావరిఁ; గట్టి సద్ (గృహముఁ దత్సృక్మతుల్ గడుప్రీతి మించఁ) ॥
బావనకీర్తితో (మనిరసారముదంబు నమర్చులొండఁ) గన్ ॥ 67

భా. గీ॥ నరవరాగ్రణి జిష్ణుఁడు నవ్యహారి

గొనుచుజానుగఁజేరెను గూర్మినాత్మ
గృహముఁ; దత్సృక్మతుల్ గడుప్రీతి మించ
మనిర్ధ్వారముదంబు నమర్చులొండ॥

67

టీక. నరవరాగ్రణి - (రా) రాముఁడు (భా) అర్జునుని. జిష్ణుఁడు -
(రా) జయశీలుఁడు (భా) జేవేందుఁడు. కూర్మినాత్మక - (రా) మన
స్సునందు సంతోషముతో (భా) ఆత్మగృహము - తననెలవును
(స్వర్గమును.)

రా. చం॥ మనమున హరియై (తివిరి, మంజులరూపముఁదీర్చి, సూర్య)నూ
ననయపరాఘరాశి రతినాథనివీరిదిత్తి జాన) శూ

ర్పణఖయః తాటకా (విజయుపైఁ బడె; నాతడు వెళ్లు వేడఁ) డ
మ్ముని ననెఁడమ్ముడున్ (వలదుపొమ్ముని పల్కెను భామ నంత)

టన్ 68

భా. గీ॥ తివిరి, మంజులరూపముఁదీర్చి, సూర్య

శి రతినాథనివీడితదిత్త జాణ

విజయుపైఁ బడె; నాతడు వెళ్లు వేడ

వలదు పొమ్ముని పల్కెను భామ నంత

68

టీక. రా. సు - శ్రేష్ఠమగు, ఉరు - లతి, అనూన - అధికమగు,
నయ - నీతికి, పర - ఇతరమగు, అఘ - పాపముయొక్క, రాశి - గుంప
యిగది (అనగా నీతిభావ్యురాలగు పాపిష్ఠి (భా) ను, ఊర్వశి -
తాటకావిజయుఁడు - (రా) రాముఁడు, శూర్ప - సఖ - శూర్పణఖ
యగునుగనుక న యిలకు పాపముచెల్లినది.

రా. సీ॥ కలకలనగ ట్టొజ; (కామినియునుఁ దీవ)

తామసంబునఁ బోయె; ధరణిపుత్రిఁ

దినఁబోవ నగ్రజాజ్ఞనుఁగోసె సౌమిత్రి

(భవ్యజన్మసుకృతి పౌరుషంబు)

వజ్రల ముక్కుసెపుల; (వదల దూఱు చడలఁ

బద లది యజ్ఞత) చరితులై న

రాసుతులుమదింది చేసిరింతని బస

ఫానస్థుఁడగు ఖరుతోనుడుపుచు

గీ॥ నేడ్చెవలవల, వాడు దండెత్తె హత్తి

మున; ధీతిజతోననుజులిల (ముననునుండ

నలిపెఘనుఁడగుహతి) పంశబలుఁ; డెదిరెచ్చ

నేన; శరవర్షముగురియింది రడు; లల్లు!

69

భా. అ॥ కామినియునుఁ దీవతామసంబునఁబోయె

భవ్యజన్మసుకృతిపౌరుషంబు

వదల దూఱు చడలఁ బద; లది యజ్ఞత

మునను నుండ నలిపె ఘనుడగుహరి॥

69

టీక. జిహ్వా - (రా) జయకీలునియొక్క (భా) అస్త్వనునియొక్క, పాదపంబు - (రా) కోపము (భా) పురుషభావము (పుంస్త్యము) దూఱుచు - (రా) తిట్టుదు, వదలన్ - (రా) వదలఁగా (భా) వీడునట్లు, అది - (రా) శూర్వణఖ (భా) ఆతిట్టు, హరి - (రా) సూర్యునియొక్క (భా) ఇందుఁగఁజే.

నాగబంధము.

రా. చం॥ హతి(మిగులౌ నివాతకవచావగుణుల్ తనరంగఁ జంపెఁ బా
లితకృతి శ్రీ)ల నీతి నల లీలను నన్న నికామబాణుఁడో
పతి, (తగవారి బాతకుల వాలగుదువ్వుల బాగుగాను నా
యతరమతో)న; భ్యాతినటి యాతీరి పెల్లరి బంధిజోదులున్

భా. కం॥ మిగులౌ నివాతకవచా

వగుణుల్ తనరంగఁ జంపెఁ బాలితకృతి పో

తగవారి బాతకుల వా

లగుదువ్వుల బాగుగాను నాయతరమతో॥

70

టీక. నివాతకవచ - (రా) గాలిదూఱని కవచములుగల (భా) నివా
తకవచులను రాక్షసులు, నికామబాణుఁడు - యథేచ్ఛముగు బాణములు
గలవాఁడు.

రా. నీ॥ బిరుదు మాషణు డరి (భీమఁడొచ్చె మెలసె

వేగసౌగంధిక) రాగుఁడయి ర

ఘువర్తుండు నేలకు గోలకఁడెచ్చిన

(కారణమున; వెండి కడిమినిజలు)

లోద్దండగతిఁ బోర (నుడిపె గృతి యధిష్ఠి

దఁచు రాముఁడును పహు) ఁ డకటొంకు

లను దొవ్వునుం హెచ్చుగను క్రిశియని శివే

(ఘు దివి కినిపె; జన్మఁచు దణి వచ్చె)

గీ॥ నోనరాకృతి నీగతితో నని దిగు

లందు పడునాల్గువేపుర ననురుల ఖర
నణఁచె; బోయి శూర్పణఖ రావణుని కనియెఁ
దనదు బగ్నమునకు నీతఁ గొనుమటంచు॥

71

భా. ఆ॥ భీముఁడొచ్చె మెలసె వేగ సాగంధిక

కారణమున, వెండి కడిమిని జటు

71

నుడిపె ధృతి యుధిష్ఠిరుఁడు రాముఁడును నహు

మ దివి కనిపె జిహ్వుఁడు దణి వచ్చె॥

71

టీక. సాగంధిక - సాగంధికపువ్వుము, సాగంధికరాగుఁడయి -
సాగంధికపువ్వుముయొక్క రంగుగలవాడై (అనగా ఎఱ్ఱనివాడై
రక్తముచేసని ధ్వని,) జటు - (భా) జటుఁడనురాక్షసుని, యుధిష్ఠి
రుఁడు - (రా) యుద్ధమందు స్థిరమగువాఁడు; రాముఁడు - (భా) రమ్య
మగువాఁడు, అహుల - (రా) సాములను, జిహ్వుఁడు - (రా) ఇంద్రుఁడు
(భా) అర్జునుఁడు, హెచ్చుగను - హెచ్చయిన.

రా. నీ॥ దశకంఠుఁడు నాపె దశమగాంచి, (చెలఁగు

రహివచ్చి యాదరించె; హరిఘోష)

ణముఖసుశకునాల్ విశకలేడియై (యాత్ర)

నాచరించెను గరమఘుఁడునగును)

రారీశ్వరాజుచే మారీచుఁడను (యోధ

నందు భూపతిసూయలుంచు కడకు;)

నీతికై పట్టవచ్చి గాముచే (భంగ

పడి తనపెంపటి వాఁడు ననియె),

గీ॥ దివికి హాలక్మణాయంచు భువిసుత విన;

నన్నకేమి భయఁబు లేదన నుడుగక

మాటిపనుపంగ సామిత్రి లోయజాతు

రామచంద్రుని దిక్కేగె; రావణుడు॥

72

భా. గీ॥ చెలఁగు రహివచ్చి యాదరించె హరి; ఘోష

యాత్ర నాచరించె గరమఘుఁడునగు ను

యోధనుండు భూపతినును లుండుకడకు,

భంగవడి తపపెంపటి వాడు ననియె॥

72

టీక. హరి - (భా) కృష్ణుడు, హరిభూషణ - (రా) గుట్టముల సకల
లింతలు, ముఖ - మొదలగు.

రా. చం॥ అరుదగు మానియై చెలంగి హాళిని, లోతున సింధురాజునై

• కెరలుచు, జానకీ (వనిత కృష్ణమృగేక్షణ పర్ణశాల) యం

దురుపరివేదనం (బరగ నొంటరినుండగ బల్మిగొంచు) రా

సరగను నాపెతో (జనియె సంతసమందుచు స్వాంతమందు) నన్

భా. గీ॥ చెలంగి హాళిని లోతున, సింధురాజు,

వనిత కృష్ణమృగేక్షణ పర్ణశాలఁ

బరగ నొంటరినుండగ బల్మిగొంచుఁ

జనియె సంతసమందుచు స్వాంతమందు॥

73

టీక. సింధురాజు - (భా) సైంధవుడు, లోతునసింధు రాజునై -

(రా) లోతున సముద్రమును బోలినవాడై, కృష్ణ - (భా) బ్రాహ్మ

మృగేక్షణ - లేడివంటి కన్నులుగలది, కృష్ణమృగేక్షణ - (రా) కృష్ణ

మృగమువంటి కన్నులుగలది.

ద్వా. నీ॥ కనిసిపోరియుజటాయువు (భంగవడ; నేగె

వడినినా పరమఖలుడు) దనుజుడు,

త్రూజనుంచె సశోకభూజంబుకడ; (త్రోచి

తలనాధజులు రాజకులతిలకుల)

బలుగృహకడకున వచ్చిరా స(రణి నె

మకుచును దమహితమణివలతి జ)

టాయువుగని రయ్యెడభగరాజ (ముహిత

మును బొందిమనముల ముదముగనిరి)

గీ॥ దహనకార్యంబు సేసిరతండు సమయఁ

జదిపిడై త్రుంగబంధుని శఙ్కరిబోవ

ముశ్యమూకాడికిగి సుగ్రీవునేసి

సల్పుడంచుహితంబు నాశబరినుడిపె॥

74

భా. గీ॥ భంగపడె నేగవడిని నావరమఖలుడు;

క్షోణితలనాధజాలు రాజకులతిలకు ల

రణి నెమకుచునుఁ దమహితముని వలఁతి జ

ముహితమునుఁబొంది మనముల ముదముగనిరి॥

74

టీక. (భా) అరణి - మధించి నిప్పుఁబుట్టించెడు కొయ్య.

భా.శం॥ మనములనెన్నుచున్ (మిగులమాన్యచరిత్రులు మేటిమత్స్య)లో

చననుడి, గోతికాఁ (పురము సద్రుచిఁజేరిరి మోదమంది) కా

మునయముగా మదిన్ (మఱువఁబోక హితంబును మాఱు

రూపు) లం

తనుఁబడివంతన్, జా(లధృతిఁదాల్చిధరించిరి లగ్గుమించన్) గన్ 75

భా. గీ॥ మిగుల మాన్యచరిత్రులు మేటిమత్స్య

పురముసద్రుచిఁజేరిరి మోదమంది

మఱువఁబోక హితంబును మాఱురూపు

లధృతిఁదాల్చిధరించిరి లగ్గుమించన్॥

75

టీక. రా. కోతికాఁపురము - ఋశ్యమూకాద్రి, మాఱురూపులంత
నుఁబడి వంతన్ - అంతట దుఃఖముచే కళావిహీనులై, లగ్గు - శ్రేయము

రా. నీ॥ (క్షోణినాథనుతులు సోమములును విరా)

జిల్లుపంపఁ గనిరి; క్షీణిజమగఁడు

క్షౌజకొఱకురాల్చెఁ గన్నీటిచుక్కదా

(టు; నెఱిఁ దదవనజవదననుఁ గన్న)

వేణి వెదకుచు, హా(విమలపల్లవపద

ధ్రుమరాక్షి యజ్ఞత) పాలినుంటి

హాసతి నాశిష్పడయ్యెను దివమొక్క

(వత్సరమ్ము; కొలిచిరుత్సహించి)

గీ॥ తొల్లిదాసీజనము నిన్నతులితముగ ని

పుడవనట నొందితె యని రాముడనుచుండె;

అలమునకుఁ బట్టుకొమ్మల వారి వాలి
పంపెఁదనుఁజంపనని భయపడె రవిజుఁడు॥

76

భా. ఆ॥ యోగినాథసుతులు సోమముఖులు విరా

టు, నెఱిఁదద్వనజవదననుఁ గృష్ణ
విమలపల్లవపద భ్రమరాక్షి, యజ్ఞాత
వత్సరమ్ము కొలిచి దుత్సహించి॥

76

టీక. (రా) పంపన్ - పంపాసరోవరమును, కృష్ణవేణిన్ - నల్లనిబడ
గలదానిని, అజ్ఞాతపాలిన్ - తెలియబడని చోటునందు, భా. తద్వనజ
వదనను - అతని భార్యను (సుధేష్ణను) కృష్ణ - ద్రావది.

రా. సీ॥ వారి మారుతి దెచ్చుఁ బాసనల్పిరి రామ

తరణిజలోకరి కొకరునుఁదోడు

నీడలై మనఁ ధరణీజ గొంపోబడు

చుక ధరవైచిన సామురాఘ

వుఁడుగాంచె; సూర్యసుతుఁడు సెప్పె దననుఁ బు

రమునుండి తోలి యగ్రజుఁడు నైంది)

(ఘనసింహబలుఁడు పైకొనుటను స్వరమణి

బావని; విని డాక బలిమితో)డ

సీ॥ రఘువరుఁడు దుందుభిక శేబరంబు గోట

మీఁటె; సతతాశ్పదచే; జెట్టుచాటుచుండి

(గొనబుగను వాలి వీరుఁడు జనివడినయ

విరహితుఁడగువానినిఁ జదిపెన్) శరమున

77

భా. కం॥ ఘనసింహబలుఁడు పైకొను

టను స్వరమణిఁ, బావని వినిడాక బలిమితో

గొనబుగను వాలి వీరుఁడు

బనివడి నయవిరహితుఁడగు వానినిఁ జదిపెన్॥)

77

టీక. కం॥ - (రా) వాలి, సింహబలుఁడు - (రా) సింహమువంటి
అలముగలవాఁడు (భా) కీచక్యఁడు, పావని - (రా) పావనమైనదానిని,

భా భీముడు, వాలి. భా. విజృంభించి, నతశాల్లను- ఏడుతాటిచెట్లను
పైకొనుటను- రా. కవియుట. భా. యత్నించుట.

రా. సీ. అంగదు యువరాజు నవసీవు సుగ్రీవుఁ

గిష్కింధకుం జేసె క్షీతిజమగఁడు

(నుతబలుఁడు సుయోధనుఁడు, దాయ లసమాన

శరిత వెలఁడి యుండు త్మోతలంబు)

వెదకింపఁగాఁ గోరి వేది వర్షాకాల

మడుగువఱకు మహీధరచరులనుఁ

• (గోవిదస్తుతులను గురు భీష్మముఖులను

రయము గూడఁగను నరసికనుఁగొనిఁ)

గీ॥ రంధనుఁడు బంపెఁ; గొని యుంగరంబు దక్షి

ణమున కంగవాదులతో హనుమ యరిగి వ్వు

హేంద్రగిరి నుండు సంపాతిహితమున నభ

మున కెగిరె గరుడునిఁ బోలి వనధి దాఁట॥

77

భా. గీ. నుతబలుఁడు సుయోధనుఁడు దాయ లసమాన

చరిత వెలఁడి యుండు త్మోతలంబుఁ

గోవిదస్తుతులను గురుభీష్మముఖులను

రయము గూడఁగను నరసి కనుఁగొని॥

• 78

టీక. సుయోధనుఁడు. (రా) మంచియోధుఁడు (భా) దుర్యోధ
నుఁడు. (రా) దాయ- రావణుఁడు, లసమానచరిత-ఒప్పుచున్నచరిత్రగ
లది (సీత) (భా) దాయలు- పాండవులు, అసమానచరిత- సమానము
లేని చరిత్రగలది (ద్రాపది) గురుభీష్మముఖులను- (రా) తిక్కువభయం
కరములగు ముఖములుగలవారిని, (భా) ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడు మొద
లగువారిని.

రా. సీ. శోధించి మైనాకు, నురస సింహిక మించి,

అంకనుఁ బరిమార్చి, లంకఁజొచ్చి

కన్నీరు మున్నీరుగా నేర్చు త్మోజనుఁ

గని, దశముఖుని జంకెనలను విని,

శ్రీరాముక్షేమంబు నీతకు తెల్పి, ము
 ద్రికనిచ్చి, రత్నమంది, వనిచీకి,
 వసపాలకులందోలి, వక్త్రానాసాదులఁ
 జదువ, రావణుఁ డల్లి జంబుమాలి

గీ. గురుభుజబలము గలదని, నురుఖలు, జను
 పెఱుగని వలతిం, దులువను, హితు, నుశ) స్త్ర
 మర్థజితేరు, బనువగ, మహితగజహ
 యరథభటులతోడఁ గదలె నతఁడు వేగః 79

భా. కం. భుజబలము గలదని, నురుఖ
 లు, జనుపెఱుగని వలతిం, దులువను హితు, నుశ
 ర్థ, జితేరు, బనువగ. మహిత
 గజహాయరథ భటులతోడఁ గదలెనతఁడువే! 79

టీక. రా. సుశస్త్ర- మంచిశస్త్రములయొక్క, మర్మ- మర్మముల
 వలన, జిత- గెలువబడిన, రిపున్- శత్రువులుగలవానిని
 రా. చం॥ తమ(బలమొప్ప సైనికులు దక్షులుదానుఁ గడంకఁబోయి, కొం
 చుమమతఁగోల లాకపినిఁ జూచిరి; మర్కటచేష్ట రాలబా
 దుమిపులఁ బట్ట నవ్వ రటుఁగొల్పి లలిన్; విడిపించిరంత భీ
 మముఖులు వేల్పుగొంగలు నమందగతిం దమతేజి వగ్గముల్ 30

భా. కం బలమొప్పసైనికులు ద
 క్షులు దానుఁ గడంకఁ బోయి, కొంచు మమత గో
 ప్తభట నవ్వరటుఁ గొల్పి
 వ్వి లలిన్, విడిపించిరంత భీమముఖులువే! 80

టీక. రా. కోలలు- బాణములను, నవ్వరటు- అటులనగిరి (భా) అవ్వ
 రటు- ఆ విరాటరాజును, భీమముఖులు- (రా) భయంకరములగు ముఖ
 ములుగలవారు (భా) భీముఁడు మొదలగువారు, వేల్పుగొంగలు- తాకు
 నులు, తేజి- గుఱ్ఱపు.

రా. చం. ఉత్తిగఁగన్పీదుఁడున్ (హసనయుక్తుఁడనై కొనెనాలనడ్బ)లుం
 దురుతిల వారిఁదో(లుడు, సుయోధనదుష్టుఁడులోఁచుచుత్త)రం
 బుఱుఱుగఁ జింట్లబా(రుఁగడు నొప్పుచుఁగూడి పరుంగలంచి)యి
 చెప్పెరిపునిజంపి తా(మురిసె శ్రీనిమరుద్వర పుత్రుఁడంత)టన్ 81

భా. గీ॥ హసనయుక్తుఁడనై కొనెనాల నడ్బ
 లుఁడు సుయోధన దుష్టుఁడు; లోచుచుత్త
 రుఁ గడునొప్పుచుఁ గూడి పరుంగలంచి .
 మురిసె శ్రీని మరుద్వర పుత్రుఁడంత॥ 81

టీక. (రా) ఆ, లనడ్బలుండు. మంచిబలముగలవాఁడు (భా) ఆలన్
 ఆవులను, నడ్బలుఁడు. సుయోధనదుష్టుడు. (భా) దుర్యోధనుడనుదుష్టుడు
 (రా) మంచియోధుడగుదుష్టుఁడు ఉత్తరున్ (భా) ఉత్తరుని రా. మరుత్
 వాఱుదేవుని వరపుత్రుఁడు, హనుమంతుడు (భా) మరుత్. దేవతల,
 వర - రాజు (ఇందుగ్గిని) పుత్రుడు, (అర్జునుఁడు)

రా. నీ॥ దశకంఠుఁడలై; నాతతబలాఘ్నఁడయిన
 దద్దదణి యభిమతమానఁ బోయి
 యమ్ము లక్షుండు నేయ, విటపి హనుమ ధ
 (న్యఁడు గ్రహించెను; ధృతి నుత్తరమును).
 వానికిచ్చె; నసుర(వరసుయోధనకృతి
 పాండుసమాఖ్యుని)బావని శర
 ములనొంచి మించె; సల్లలితధైర్యము దితి
 (కొమరులొందిరి; తమ తమ బలముల)

గీ॥ కొలఁదిఁబోర, వాయుఁడు వారలనునొంచి
 నేలఁగలపె నక్షత్రమారుని; దనుజవతి
 మంప హనుమంతుఁ బట్టెదనందు నింద్ర
 జత్తు కత్తి నూలుచు నేగె నేనతోడ॥ 82

భా. ఆ॥ తతబలాఘ్నఁడయిన దద్దదణి యభిమ
 న్యఁడు గ్రహించెను ధృతి నుత్తర; మును

పరసుయోధనకృతి పాండుసమాఖ్యుని
కొమరు లొందిరి తమ తమ బలముల॥

82

టీక. ధృతి- (రా) ధైర్యముతో (భా) ప్రీతితో, ఉత్తరమును- (రా) జవాబు, (భా) ఉత్తర-ఉత్తరయను విరాటరాజపుత్రికను, మును- ముందుగా, అసురవర సుయోధనకృతి-రాక్షసులలో మంచియోధుడగుదిట్ట అక్షకున్మారుడు) పాండుసమాఖ్యుని- (రా) తెల్లని కీర్తిగలవానిని, (భా) (పాండురాజయొక్క, బలముల- (రా) శక్తుల (భా) సైన్యముల.

రా. సీ॥ ఘోరుఁడారండెట్లు (తోరపుధృతినేగి)
దుర్యోధననుజిన్ఱు) ధూర్జరిపు మ
రుత్పుతు డాసె; దీరులనేయుటకు దైత్యు
(లు వెసగై కొనిరి హరి విజయుఁడు సు)
కృతి కలగుండు వారిఁబఱచె; బఱచె నే
నలు; మరల్చెను మేఘనాదుఁడుగో
యోధనుండు మొనల; నొప్పుచుఁ దాబడ్డ
జాత్రుఱ్ఱు వైచెను హనుమదీద
గీ॥ బావని యజమంతప్రభావమున నిలిచె;
నలని బంధించె దనుజాధిపాగ్రనంద
నుండు రోహదణిత(నయనుఁడు; సనియెను
గన గురువిభుని) బంక్తి కంతుని హనుమఁడు॥

83

భా. (అ)తోరపు ధృతినేగి దుర్యోధన సుజిన్ఱు
లు వెసగై కొనిరి హరి విజయుఁడు సు
యోధనుండు మొనల; నొప్పుచుఁదాబడ్డ
నయనుఁడు సనియెను గనగురువిభుని॥

84

టీక. దుర్యోధనసుజిన్ఱు (రా) యోధులకంటికాని వానినిజయించు
వానిని (భా) దుర్యోధనార్జునులు, హరి- (రా)కోటి, (భా) కృష్ణుని, విజ
యుఁడు-రా, జయకీలుఁడు భా. తీర్జునుఁడు-పద్మనయనుఁడు. భా. కృష్ణుడు

గురువిభుని- (రా) గొప్పప్రభుని కురువిభుని, (భా) కృతరాష్ట్రుని.

రా. శా. (అవీడుండు సభన్ధృతి) స్ఫుర బుదై త్యాశిప్రభుంగంచె నా
పై (వావింగని చెప్పెనెట్టివనికై వచ్చెన్) దనుందెల్వ; నా
(హావిఖ్యాతుడ వంచు ను) ద్విజ నీవర్నిపవే యంచునుం
దా (వేవేగను మీటిపల్కె విరివాతాల్మిన్) గడున్ పీడుచున్.

భా. కం. అవీరుండు సభన్ధృతి

వావిం గనిచెప్పె నెట్టి వనికై వచ్చెన్

హావిఖ్యాతుడ వంచును

• వేవేగను మీటి పల్కె విరివాతాల్మిన్.

84

టీక. సులభము

రా. ఆ. (మీటిపలికె వెండి మిగులశూరుడగు ను
యోధనవిభుఁజూచి యుదుట) తోడఁ
(బోరు వినవొ నష్టము మఱియారయఁగనుఁ
బొందులాభమంచుఁ బుడమిలో)న్.

84

భా. కం మీటిపలికె వెండి మిగుల

శూరుడగు నుయోధనవిభుఁజూచి యుదుటతోఁ

బోరువినవొ నష్టము మఱి

యారయఁగనుఁ బొందులాభమంచుఁ బుడమిలో.

85

టీక. సుయోధన విభు. (రా) మంచియోధులకు ప్రభున్ (రావణుని)
(భా) దుర్యోధనుని.

రా. సీ॥ నిక్కంబు నామాట (నక్కయెక్కడ మఱి • •

నాకమెక్కడ, వారి) జాక్షు డవని

జావడుండు బలుండు; కావలవదువాని

(పాలు; నెమ్మి నొసఁగు పాడి దలఁచి)

(యటులఁ గానియెడలఁ బటిమఁ దోషియియి దూ)

బ. నినుగూర్చుక. రామభద్రుడతని

యనుజడట్టిడ వార లరులను మించు నూ

(రు; లయిన నిడు, నీవు పాలియఁబోవు)

గీ॥ వనధినిన్ను ముచ్చించిన వాలి దునిమెరామ

విభుడు; నిన్నువందిన కార్తవీర్యనిమడి

పిన పరశురాముఁ గెల్చె; నీవనఁగ నెంత?

లీల గుడి మ్రొగువానికి లింగమెంత?

86

భా. ఆ. నక్కయొక్కడ మఱి నాకమెక్కడవారి

పాలు నెమ్మిసొనఁగు పాడిదలఁచి,

యటలఁ గానియెడలఁ బటిమ, దోషి, యయిదూ .

రులయిన నిడు నీవు పాలియఁబోవు!

85

టీక. (రా) తోషియయి. సంతోషముతోగూడినవాడయి, (భా)

దోషి దోషముయఁజూ, అయిదూరులు-(భా) అయిదుగ్రామములను

రా. చం అన(విని యుత్తరం బొసఁగె నాచెన టిట్లని, వెట్టి, యేనుఁజే

సిగవనిచే) సిలిస; విడువ నీతను; సున్నము వానిఁజేతు వీ

కను; (వనటొందివాడియునుఁగానను హీనతఁజిక్కియుం రణం

బావరుచుటా?)బలే! యుడుతయూపులకెందునుప్రమాఁకులూఁ

గునే॥ 87

భా. కం వినియుత్తరంబొసఁగె నా

చెనటిట్లని, వెట్టి, యేనుఁ జేసిగవనిచే

వనటొంది వాడియునుఁగా

జేనుహీనతఁ జిక్కియున్ రణం బావరుచుటా॥

78

టీక. చెనటి. (రా) రావణుడు. (భా) దుర్యోధనుఁడు.

రా. గీ॥ (అలుకగనె భీముఁడనియెడు, తెలియుమెదను

భయపడను దదీయములగు పల్కులకునుఁ

బేడకినుక యియ్యలలోనఁ బెదవులకును

రఱినిఁ జెలుపె హరీ)కాంతురాము గీము!

88

భా. కం! అలుకగన భీముడనియెడు,

తెలియుమెదను భయపడను వదీయములగు వ

ల్కులకును; బేడకినుక యీ

యిలలోనఁ బెడవులకును రహినిఁజెలుపెహరి.

88

టీక. భీముడు-(రా) భయంకరుడు. హరి-(రా) కపి. (భా) కృష్ణుఁడ.

రా. చం! అనవినివల్కెనాహరియు హ్రదినిసద్దులఁ గట్టెవ్వంకఁ దీ
రుచుపొయి, యో) త్పుకొమ్మసుర, యో) గిని వంగుట

చిల్లపెంకునో

. పున (జనదూర, పుల్లలన పోవును బుట్టిననాటిబుద్ధి భూ

మి, నొనఁగవా) మహీసురను, మేలుదలంపకు కీడునన్న కే. 89

భా. కం! వినివల్కెనాహరియు హ్ర

దినిసద్దులఁ గట్టెవ్వంక దీరుచుపొయి యో

జనదూర, పుల్లలన పో

వును బుట్టిననాటిబుద్ధి, భూమినొనఁగవా?||

89

టీక. హరి-(రా) కోతి (హనుమంతుడు) భా. కృష్ణుడు.

రా. చం! అనియును వెండి నా(ప్ర)భుని నారసి యొగతివల్కె, బాక)మే
ఘనరుచి నుండిన (గుణము గా)హ్యమే తెడ్డునకుం?

గడంక) మే

గనలకు పెల్లుగా (వడవిగాచిన వెన్నెల యయ్యెనాదు) తే
మనయ్యుతంబులొ(నుడులు; మంజులయుక్తమునుం దలంపు)మా. 90

భా. గీ! ప్రభుని నారసి యొగతివల్కె, బాక

గుణముగా)హ్యమే తెడ్డునకుం? గడంక

వడవి గాచిన వెన్నెల యయ్యెనాదు

నుడులు, మంజులయుక్తమునుం దలంపు||

90

టీక. ప్రభుని-(రా) రావణుని. (భా) ధృతరాష్ట్రుని.

రా. గీ! (కటకటజనించె) తెడుతెటి విటపికింగడు

కుక్క-మూతిపించెలనఁగఁ గూతలును

మూలలెనసి యక్కట వంశము సమయుటకు
ను ఖలమతి వొడమెన్ నాదునుడులవినుము!

91

భా. కం॥ కటకటజనించె జెడుతటి
విటవికిగడు కుక్కమూరి పిండెలగగగూ
కటులునుమూలలెనసి య

• క్కట వంశము సమయుటకును ఖలమతివొడమెన్! 91

టీక. ఖలమతి - (రా) దుష్టమగుబుద్ధి. (భా) దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనుడు.

రా. ఆ॥ నేత, విడుము కమతిని, వినుసీతాజన
నంబు అంకచేటునకె నుమీ) ను
(నీతి వదల కిమ్ము నియతిచేత, దగదు
నీకుమాడుచెడుపని ధరలో) క!

92

భా. కం॥ నేత, విడుముకమతిని, విను.
సీతాజననంబు లంకచేటునకె నుమీ;

నీతివదలకిమ్ము నియతి

చేత, దగదు నీ కుమాడు చెడుపని ధరలో!

92

టీక. కమతి - (రా) దుష్టబుద్ధి. (భా) దుష్టబుద్ధియగు దుర్యోధనుని. నీకు మాడుచెడుపని - రా. నీకుమన్నధుని చెడుపని. (భా) నీకు పుత్రుని చెడుపని. సీతాజననంబు అంకచేటునకే (భా)నామెత అనగా దుర్యోధనుని జన్మము నీవంశవాళనమునకేయని ధ్వని.

రా. నీ॥ (ప్ర) సుయోధనఖలుడలక దాడిరభోగి

వలెను బుస్సని, వెసబంట్లనవి)

నిలు పంటయింటికుండెలు వయితని, తోక

కగ్ని నంటింపించి, యనిపెద్రిప్ప;

స్వసఖజనహ్ని గాల్పకయుండె, లంకఁ బా

వని. గాల్చె; మంటార్చుకొనె; దనుజులు

(పట్టబోవఁగ హరి వారి వారిచి, గ

ర్జనముచేఁ దసరి, విరాడ్గతిఁ జనె)

గీ॥ సంగదాతుల వద్దకు వచ్చిదాటి;

వారిఁగలిసి యరిగిఁరామభద్రుకడకు

గంటి సీత మన్నాత లంకననిపలికి

పూసగుచ్చివగతి సర్వమున్నడివెను॥

93

భా. అ॥ అనసుయోధనఖలుఁ డలుకఁదాడితభోగి

వలెను బుప్పని తెనబంట్లనంపి,

పట్టఁబోవఁగ హరివారి వారింది గ

ర్జనముచేఁ తసరి విరాడ్గతిఁ జనె॥

93

టీక. సుయోధనఖలుఁడు - (రా) రావణుఁడు. (భా) దుర్యోధనుఁడు హరి - (రా) హనుమంతుఁడు . (భా) కృష్ణుఁడు . విరాడ్గతి - (రా) పక్షివ లెను. (భా) విరాడ్రూపముచే.

రా. సీ॥ దుఃఖకృత పదహాతులఁబూది నీపైనఁ

బడుపూలె తెల్పుశుభము, తలపువు

వాడతండు మనుచుఁబలికితిననె; రాఘ

వుఁడు కీశనేనతోఁ గడలి జానె

నచటలంకను రాముఁడనిఁ దిరుడనె విభీ

షణుఁడు; వెండియును రావణ సకుంభ

(కర్ణుఁగాంచెను, దినకాంతసంతతిసుకృ

తిభవమూలమును యుధిష్ఠిరు ధృతిఁ)

గీ॥ (జేడ పోనడవకు ఓతిఁజెలువుగ శుభ

మగుననిపలుక వినఁడయ్యెనతఁడు;) వినక

తిన్నయింటివాసంబుల నెన్నెదోప

యోముఖనివకుంభము యని యుఱికితన్నె॥

94

భా. అ॥ కర్ణుఁగాంచెను దినకాంతసంతతి సుకృ

తిభవమూలమును యుధిష్ఠిరు ధృతిఁ

జేడ, పోనడవకు ఓతిఁజెలువుగ శుభ

మగునని పలుక వినఁడయ్యెనతఁడు॥

9.

టీక. ఈభిక్ష్వత...వూలె - (రా) అశోకవృక్ష మేకాలమందైనను
 స్త్రీల కాలితాపుచే బుస్సించునని కవిసమయము. రా. దినకాంత -
 సూర్యుని, సంతతి - వంశములోని, సుకృతి - మంచినుల జేసినవాని
 (రాముని) భవమూలమును - జన్మమర్మము (అనగా విష్ణుఁడు రాముఁ
 ఁడయి రావణునికోరికే యవతరించె ననుట.) (భా) దినకాంత - సూ
 ర్యుని, సంతతి - కుమారుఁడగు (కర్ణుఁడు) సుకృతి, భవమూలము - జ
 న్మమర్మము. (కర్ణుఁడు కుంతీసుతుఁడనుట) యుధిష్ఠిరు - రాముని (రా
 ముఁడు యుధిమ యుధిగుఁడని చెప్పెను గనుక యుధిష్ఠిరశబ్దము రాము
 నకేయన్వయము.)

రా. సీ॥ వచ్చి రాముశరణుఁజొచ్చె విభీషణుం;

డతని లంకాపురి కధిపుఁజేతు

ననె దాళఁగి; వాధి యలరిమిన్నందె ఖ

లుఁడు నన్నునని; గాఢపుఁడుదధి తన

కర్ణుపడెనని సాయక మేయఁబూనఁ, గ

న్నడి సమాఘ్రుఁడుసెప్ప నలునివలన

సింధుఁగట్టెను; లంకఁజేరె సంగదుసంధి

కై యంపనాటుమూడయ్యె నదియు

గీ॥ (నెటిసటులసంధి చెడుటయు హరియరిగె ని

యోక్తృ పాలికంతట సునయోత్కరములు

తననుడులు, జవాబరిపట్టఁదననుఁ గడఁగు

ట యఖిలము పలికెన్) బెల్లు నయముగవిని॥

95

భా. కం॥ నెటిసటుల సంధిచెడుటయు

హరియరిగె నియోక్తృ పాలికంతట సునయో

త్కరములు తననుడులు జవా

బరి పట్టఁదననుఁ గడఁగుట యఖిలముపలికెన్॥

95

టీక. హరి - (రా) హనుమగుఁడు (భా) కృష్ణుఁడు. నియోక్తృ
 పాలిక - (రా) రామునికడకు. (భా) ధర్మరాజుకడకు.

రా. నీ! లీలఁ వివాశకాశే వివరీతలు

ద్ధి, యనుచు దాశరథియును నీలఁ
(వరబలయుతు నాహవకృతి ధృష్టద్యుమ్ను
వీరుని నిజసైన్య విభునిజేసె)
కొంకక వానరుల్లంక కెగఁబడ న
సురధవాఙ్మయఁ బ్రహస్తుండుమెండు •
(దండియగు యుధిష్ఠిరుండు భీష్ముండు దా
సురవడి నడపించె గురుబలంబు)

గీ! దనుజసేన; నదియు సంగదగజగవయ
శరభకేసినిగీవజాంబవంత

నలగవాత్సుషేణమైందద్వి విదశ

తబలివా యుజముఖ్యులఁ దారసిల్లె॥

96

భా. అ. వరబలయుతు నాహవకృతి ధృష్టద్యుమ్ను
వీరుని నిజసైన్య విభునిజేసె
దండియగు యుధిష్ఠిరుండు; భీష్ముండుదా
సురవడి నడపించె గురుబలంబు॥

96

టీక. (రా) ధృష్ట- దిట్టయైన ద్యుమ్నుని = సత్వముగలవానిని, యు
ధిష్ఠిరుండు (రా) యుద్ధమందు స్థిరమగువాఁడు; భీష్ముండు- ఘోరమగు
వాఁడు; గురుబలంబు- గొప్పసేన. (భా) కురుబలంబు- కౌరవసేన.

రా. ఉ. చూపరి రాముఁడద్రిపులఁ జూచెను జిహ్వుండు శ్రీని; బంధుర
శ్రీపతి దుష్టులొ(జనులఁ జివ్వను నెంతయుఁ జంపమాన)డం
చాపరముం గనన్ (హరియు; నాదటఁబల్కెను హాళి గీత)ముల్
ద్రోపడి క్రోతులున్; (సరవరుండునుఁ బూనెరణంబుఁజేయఁ)గన్

భా. గీ. రిపులఁజూచెను జిహ్వుండు శ్రీని; బంధు
జనులఁ జివ్వను నెంతయుఁ జంపమాన,
హరియునాదటఁ బల్కెను హాళిగీత;
సరవరుండునుఁ బూనె రణంబుఁ జేయ॥

97

టీక. అష్టాదు- (రా) దేవేంద్రుడు (భా) అష్టనుడు, హరి- (రా) దేవేంద్రుడు (భా) కృష్ణుడు, గీతముల్ - రా. పాటలను (యథామనకుముందుత్సాహముచేత) గీత-భా. భగవద్గీత, నరవరుండు- రా. రాముడు భా. అర్జునుడు,

రా. నీ రవిజుండు కవులతోఁ జెవియొగ్గివినఁడునా

• ది శిలాక్షరము విరోధిబలమునకు

వెన్నుఁజూపకుడు చూపిన యమాలయమున

కతిథులయ్యెద రనె; ననఁగ వాడు

తాను వీసముగాదు కల్పివాదులు, చిదిమి

పెట్టమె చిచ్చుట పిడుగులమయి

తాయి గుడ్డెదము వారలరలలనుఁ దన్నె

• దమని గంతులిడి రుత్సాహమునను

గీ॥ ఘనగతిని దక్షిణోత్తరవనధు లలుక

గొనుచుఁ బెనఁగు భాతినిఁ గడుగొబ్బువ నిరు

మొనలు గవిసిచేసెను యుద్ధమునుఁ బదహతు

లక్ష్మీతియును వడఁకన్;) బో రలఘువునయ్యె

98

భా॥ క॥ ఘనగతిని దక్షిణోత్తర

వనధు లలుక గొనుచుఁ బెనఁగు భాతినిఁ గడుగొ

బ్బువ నిరుమొనలు గవిసి చే

సెను యుద్ధమునుఁ బదహతుల లక్ష్మీతియును వడఁకన్॥

98

టీక. ఉత్సాహమునను - వీరరసముతో.

రా. గీ॥ ధర బయలునిండు టంకృతులరొద నడఁగు

హుంకృతుల్, చలంబు నెనయు యోధరథహ

యగజచయముఁ గప్పరజంబు, నలిశితవిశి

ఖములతలి, చెలఁగెన్ భయంకరముగఁ గన॥

99

భా. కం॥ ధర బయలు నిండు టంకృతు

లరొద నడఁగు హుంకృతుల్, చలంబు నెనయు యో

ధృఢహయగజచతుష్టయః X

స్ఫురజంబు, సతిశిలవిశిఖములతతి చెలంగెన్

99

టీక. భయంకరముగన్ - భయాంకరసముగాన్

రా. గీ॥ (చెడంగలు, గూలందేగులు, వడిరి భటులు;

సమసె భూరివాజులు; పెలుచన్ వడిఁ జనె

రక్తవదులును; గడు భానుగతి శిరము

లెగసె నభమునకున్) జగుప్పగనని మనె॥

100

భా. కం॥ చెడంగలు, గూలందేగులు,

వడిరి భటులు, సమసె భూరివాజులు, పెలుచన్

వడిఁ జనె రక్తవదులును,

గడు భానుగీతి శిరము లెగసె నభమునకున్

100

టీక. జగుప్పగన్ - భీభత్సరసముతోన్.

రా. గీ॥ (దుగపుబువి, రక్తమె జలము, కిరము శవము

లెలహరించు కట్టెలు, మెదడే తెలియగు

(నుడు, గెముకల చేపలు, పాల బురద, కచమె

నాచుగఁ, బాలుపుంగనె నదివాన్) మఱియును॥

101

భా. కం॥ దుగపుబువి, రక్తమె జలము

కరము శవములెలహరించు కట్టెలు; మెదడే

నుడు, గెముకల చేపలు, పాల

బురద, కచమె నాచుగఁ, బాలుపుంగనె నదివాన్॥ 101

టీక. రెంకికి లహరిన్ - ప్రవాహమందు, పాల - మాంసము, చంఘు - వెంఠికము.

రా. గీ॥ (అనివిజయరక్షకై హతుల నడపి పుడు

పోత్రముఁగు చెలంగె; బెంగినొప్పినరవ

దుఁగు రణస్థిరావని దస్త్రశిఖములు మిగులు

దుర్బదముఘ్నలునన్) లక్ష్మణవృథుబాంధు॥

102

భా. కం॥ అని విజయరత్నకై హరు

ల నడపి పురుషోత్తముడు చెలంగె; బెనగి రొ

ప్పిరవడుడు రణకృతి పా

వని దస్యరుహులు మిగులు దుగ్రీవదముఖ్యులునున్. 102

టీక అనిన్ - యుద్ధమంగు, విజయరత్నకై (రా) జయమునుసంపా
దించునిమిత్తమై (భా) అర్జునుని గతుకొఱకు, హరుల- (రా) కపులను
(భా) గుట్టములను, పురుషోత్తముడు- (రా) రాముడు- (భా) కృష్ణుడు,
నగవరుడు, (రా) రాముడు (భా) అర్జునుడు రణకృతి - (రా) టికి
రణమందునేర్పరియగు, పావని - (రా) హనుమంతుడు; భో - యు
డు, దస్యరుహులు - ఆశ్వినులకుమారులు (రా) మైందద్దివిదులు (భా)
నకులసహదేవులు, మిగులు - (రా) శేషించిన (భా) హెచ్చులన
దుగ్రీవదముఖ్యులు (రా) ద్రు - పృథ్వీమును, పద - స్థానముగాఁగలగిన
వారిలో (కపులలో) ముఖ్యులు - శ్రేష్ఠులు, (భా) దుగ్రీవదాడు
మొదలగువారు.

రా.చం॥ బిరుదగు నింద్రజిత్ (బలుడు భీష్ముడు వైరుల వాసిగీతి)గా

మురువగునట్టి నా గళరముల్ నిగుడించుచు గాసిపెట్టి సం

గరమున వేడ్కతో మురియుగా, హరిచక్రముపూనె; జిష్ణుజి

ద్వరకృతి దోలనాకతనదామరలెన్ వృథగాగ పూనిక యు ॥ 103

భా. గీ॥ బలుడు భీష్ముడు వైరుల వాసిగీతి

గళరముల్ నిగుడించుచు గాసిపెట్టి

మురియుగా హరి చక్రము పూనె; జిష్ణు

కతనదామరలెన్ వృథగాగ పూనిక

108

టీక. భీష్ముడు - రా. ఘోరుడు, నాగళరముల్ - బాణ

ములను, హరిచక్రము - క్రోతులగుంపు, జిష్ణుజిత్ - ఇంద్రజిత్తు భా.

హరి - కృష్ణుడు, చక్రము - సుదర్శనచక్రమును.

రా. నీ॥ తనయున్ని గననీక తమకులఁ గప్పి రా

క్షును డట్లు మించ, నగ్రీజుని శత్రు

(భీష్మకడకు వేగఁ బ్రీతియుధిష్ఠిరుం)
 డగులక్ష్మణుఁ; డతని కా జిసరిపుఁ
 (డధికభక్తి నెఱఁగె; నడిగె దాను) విరోధి
 పురమును బ్రహ్మాస్త్రము వలనను న
 హింస శాస్త్రనిడ; వాఁడెక్కడున్నను జెల్లు
 నటులై న ననె; రాముఁడంటివి కడు •

జే॥ సరిగఁ జయమునొందుగతి, నిజము రణపువె
 రపు) సునీతి శాహ్యముక యగాతివొఱచు
 ' గూల్ప సర్వస్వ, మిశ్రేణుగు వలదెందు
 ననుచు (న్యాయబుద్ధి బలుక నలఁడుసనియె)॥ 104

భా. ఆ॥ భీష్మకడకు వేగఁ బ్రీతియుధిష్ఠిరుం
 డధికభక్తి నెఱఁగె నడిగెదాను •
 జయమునొందు గతి, నిజమరణపువెరపు
 న్యాయబుద్ధిబలుక నలఁడు సనియె॥ 104

టీక. యుధిష్ఠిరుండు - రా. యుద్ధమున స్థిరమగువాఁడు ఎఱఁగె
 కమస్కరించె రా. నిజము, రణపువెరపు - యుద్ధమార్గము, భా. నిజ-తన
 యొక్క మరణపువెరపు- చావునకుఁబారి.

రా. చం నవరము దోపవై రిజననాశెఱుఁ జేయుచు శత్రు భీష్మ స
 (ద్రువుడు శిఖం)డిసాతం సరి రాముని లక్ష్మణుఁగీళ్ళులన్ ఘనం
 బువ్రడి మఱుగుగా మహినిమోదచు తోఁ బడసేసి యేగె దా
 నునిజయుఁడున్ (జితేంద్రుఁడను నొంచె ఖగేంద్రుఁడు పాప
 తూపులన్ ॥ 105

భా కం. రమదోష వైరి జననా
 శముఁ జేయుచు శత్రుభీష్మ సద్రువుడు శిఖం
 డి మఱుగుగా మహిని మో
 దముఁగోఁ బడసేసి యేగె దానునిజయుఁడున్॥ 105

టీక. రా. శత్రుభీష్మ- శత్రువులకు భయంకరుని, (భా) శత్రున్-

విగోధియసు భీష్మున్ భీష్ముః రా. శిఖండి. నెమలి కౌతు. వాహన
ముగాఁ గలవానికి (కుమారస్వామికి) సరి. (పరాక్రమమందు) తుల్యుని
విజయుఁడు- రా. జయశీలుఁడు. జితేంద్రుఁడు- గలువబడిన యింద్రుఁడు
గలవాఁడు (ఇంద్రజిత్తు) పాపతూవులన్ - నాగబాణములన్.

• రా.సీ॥ అని యయ్యెవెండి; బావనియు ఘాత్రాత్మన

• కంపముఁ జంపె; నంగదుఁడవడచె మ

హాకాయుఁ; గెడపె బ్రహన్తు నీలుం; డంతి

వినఁబోక మండ్లోదరినును లట్లు

(గురుఁడు ప్రతినఁ బట్టెఁ బరఁగుయుధిస్థిరు)

శ్రీరాఘవునిఁ జంపి సీతఁజెట్టఁ

(బట్టఁ; గుట్టకొకఁడు చెట్టున కొకఁడైరి

• పరులు నారయ నడువ గురుసేన)

• గీ॥ దనుజబలమా నాతఁడు; మించె హనుమ. నీలు,

శక్తిలక్ష్మణునొంప దాశరథి దోలె;

నిద్రలేవఁగఁ బల్కియు నీతుల ఘట

కన్లుడు వెడలె ధృతిగనుఁ గలనకు) వెన॥

106

భా.అ॥ గురుఁడు ప్రతినఁ బట్టెఁ బరఁగు యుధిస్థిరుఁ

• బట్టఁ; గుట్టకొకఁడు చెట్టున కొక;

డైరి పరులు నారయ నడువఁగురుసేన;

కన్లుడు వెడలె ధృతిగనుఁ గలనకుఁ

106

టీక. అత్తుగురుఁడు- రా. అత్తుమూరనిలిండి (రావణుఁడు) భా.

గురుఁడు- ద్రోణుఁడు యుధిస్థిరు రా. యుద్ధమందు స్థిరమగువానిని గు

• రుసేన- (రా) గొప్పసేన కురుసేన భా. కౌరవసేన.

రా.సీ॥ పాదల జెప్తులుపట్టి యాడించె రవిజచే

ముక్కు గోల్పజె; వచ్చిపోరె బోలి

నిండుచెరువుఁ గలంచు (దండిగజమున్, గూడి

కొండిగతి భగద) తుండుమేటి

ఘోరశరీరండు కుంభకర్ణండు మ(త్తుడు
 సరవరుచేతఁ బడె; బలుఁడభి)
 మానియువీడుండు (మన్యుడు రిపులోక
 మహితపద్మప్రహ) మదకరియయి

గీ॥ తనరు దేవాంతకుని నరాంతకునిహనుమ
 యును ఋషభుండు మహాపార్శ్వనినడచిరితి
 కాయుండు గురుయుద్ధ (మునున గాలమొనరి
 చెనుబెనఁగుచు) లక్ష్మణుచేత; దనుజవిభుండు॥

107

భా.అ॥ దండిగజముఁ గూడి కొండగతి భగద
 త్తుండు సరవరుచేతఁ బడె; బలుఁ డభి
 మన్యుడు రిపులోక మహిత పద్మప్రహ
 ముననుఁ గాలమొనరిచెను బెనఁగుచు॥

107

టీక. హనుల- రా. కపులను రా. భగ- శక్తి యందు, దక్షుండు-
 ప్రవీణుండు సరవరుచేత- రా. రామునిచేత-భా. అర్జునునిచేత మన్యుడు
 రా. కోపి -రా. పద్మప్రహ - తాముగంపునకు.

రా.గీ॥ (తనయుమరణంబునకు లలిగనుఁ బొగిలెఁ ద
 నుఁ గనుఁ దేర్చుగా స్వజనులునున్;) ధృతిజిత
 (ఘనబలిత జిహ్వుఁడెవ్వఁడు వనటచుఁ గలి
 గించె వానిపైఁ నెద నలిగెన్) మఱియును॥

108

భా.కం॥ తనయుమరణంబునకు లలి
 గనుఁ బొగిలెదనుఁ గనుఁ దేర్చుగాస్వజనులునున్
 ఘన బలితజిహ్వుఁడెవ్వఁడు
 వనటచుఁ గలిగించెవానిపై నెద నలిగెన్॥

108

టీక. జితఘనబలితజిహ్వుడు- రా. గణవబడినగొప్పబలముగలదే వేం
 దుగిండు గలవాఁడు (ఇంద్రజిత్తు) (భా) జిహ్వుండు- అర్జునుండు.
 రా. ఉ॥ అరసి తండ్రినిన్ శతన మావృథువీనుండు నల్ప సింధు) గం
 భీరుని భూమిజా(ఁ భువి భీమబలాధ్యుని బిద్ధశేయ) దా

ఘోరుడు భాజితమ్యమణి గ్రంథక యుగ్రిత నొప్ప దూట)రే
వైరినినేశర(స్ఫురిత వహ్నిని జంపని చోయటంచు) నున్ 109
భా.గీ॥ శపథమాప్యధువీరుడు సల్ప సింధు
విభుని భీమబలాధ్వని బిద్దజేయ
ద్యుమణి గ్రంథక యుగ్రిత నొప్ప; దూట
స్ఫురిత వహ్నిని జంపని చోయటంచు॥ 109

టీక. రా. సింధు- సమద్రపు భూమిజావిభుని-సీతమగనిన్ బిద్దజే
యన్- జంపుటకు భా. కాంతివలన జరి- గెలువబడిన, ద్యుమణి- సూ
ర్యుడుగలవాడు. గ్రంథక. చావక దూటరే- తిట్టరా (భా) సింధుంవి
భుని సైంధవుని దూటన్- చొచ్చుటకు.

రా.గీ॥ కరము మిగిలి కారములను మిరియములను
నూత్ర హితులు మెచ్చ గరిమనున్ బెనగఁగ
(హతులు దగఁ బూసఁదోలె నిరిమణదన
చేవ మెఱయ తేకును మడఁచెన్) మిగులను॥ 110

భా.కం॥ కరము మిగిలి కారములను
మిరియములను నూత్ర హితులు మెచ్చ గరిమనున్
హతులు దగఁబూసఁ దోలె న
రిమణఁ దనచేవ మెఱయ తేకును మడఁచెన్॥ 110

టీక. హతులు- రా. కవులు భా. గుట్టముల్ సగన్ రా. తగువట్టు
దగ - భా బిప్పిని.

రా. సీ॥ మించి రాముని నాయమిత్రు ధృతిని మూసి
మిత్రులు హరిచక్ర)మాదురహిఁగ
పులనొంచె బ్రహ్మస్త్రిమునఁబఱవడి
మోదమెనయ సైంధ)వరథి కేథ భటులు
ఘననాడు డేగఁ; బావనిదెచ్చె ద్రోణాది;
మొన మంచె; దానిస్థలి నగముంచె;

దనుజులు శేఁగులఁ దంగేళ్ళుగాఁ దొక్కఁ

గవులు గాలించె లంకఁగంపనుఁడుమె

గీ॥ అయఁ జదిపె పాలిభ(వుఁడు విజయుఁడువానిఁ

గెడపె వైరిఘటోత్క)చిత్తుఁడగు కుంభు

బేరజంబును నీ(చున్ రవిజుఁ;డడంచె

జోకశక్తి)నికుంభుఁడన్ సోకు హనుమ॥

111

భా మిత్రున్ పృథినిమనాసి మీఱెను హరి చక్ర

మనఁగొరొడి మోదమెనఁడు సైంధ

వుఁడు; విజయుఁడు వానిఁగెడపె; వైరి ఘటోత్క

చున్ రవిజుడడంచె జోకశక్తి॥

1.1

టీక. (రా) అమిశున్-విరోధియొక్క; (భా) మిత్రున్-మాతృభి, హరిచక్రము-కల్పలగుంపు, (భా) హరి-కృష్ణుఁడు, చక్ర)మున - సుదర్శన చక్రమున, పాలిభవుఁడు-(రా) అంగదుఁడు, విజయుఁడు- [రా] జయ శీలుఁడు, (రా)వైరి-శత్రువుల, ఘట-గుంపునందు, ఉత్క - ఉత్సాహముగల, చిత్తుఁడు-మనస్సుగలవాఁడు, (భా) వైరిక్, ఘటోత్కచున్, శక్తి- (రా)బలముచేత, (భా) శక్తియనునా యుధముచేత.

రా.చం॥ ఖలు మకరాశుచిన్ (మడిపె గద్దటియై కడుమానుషి)న్

గురులర రాముడున్ (గురువరుండునుశూరుఁడు. ఘోరుఁడౌచు)న్

యలెచయ భీతినిన్ (రహి జయంబున నొప్పవిరాడ్యతంసు) డం

బిలువకుజంపెనాన్ (ద్రుపదసింహముసూర్యసుతుండుచూడ)గన్

భా.గీ॥ మడిపె గద్దటియై కడుమానుషి

గురువరుండును శూరుఁడు ఘోరుఁడౌచు

రహిజయంబున నొప్పవిరాడ్యతంసు

ద్రుపదసింహము సూర్యసుతుండు చూడ॥

112

టీక. గురువరుండును-(రా) గొప్పశ్రేష్ఠుఁడు, (భా) ద్రోణుఁడు, విరా

డ్యతంసుఁడు-(రా) గుర్తింతుఁడు, (భా) విరాడ్యతంసు-విరాటరాజును

• ద్రుపద సింహము-(రా) వానిశ్రేష్ఠుఁడగు, (భా) ద్రుపదుని

రా.చం॥ దీనిఘననాదుడున్ మిగిలె దాననిశేతుల మించి; చంపె॥
 త్కలుడును వానినిన్ (వినియె జానగు పుత్రుడు బిద్దెనంచుదు
 గురుడు; గూడె నతండును గోడు; వానిదా
 రణకృతి సైన్యముం బొలిపె రాముడు సైన్యవిభుండు హెచ్చు) కాన్
 భా.గీ॥ మిగిలె దానని శత్రులమించి చంపె;

వినియె జానగు పుత్రుడు బిద్దెనంచు
 గురుడు; గూడె నతండును గోడు; వాని

బొలిపె రాముడు సైన్యవిభుండు హెచ్చు॥ 113

టీక. (రా) యింద్రజిత్తుడును రావణుడు, సైన్యవిభుండు-నీలుడు,
 హెచ్చు, కాన్-కాగా, అనగా సంతోషింపగాం-(భా) గురుడు-ద్రోణు
 డు, సైన్యవిభుండు-ధృష్టద్యుమునుడు.

రా.నీ॥ సైన్యమౌగతిఁ గూఁ (సరిగ నడపె సూర్య

సంతతికృతి లలిం)జంప రావ

ణుడు దైత్యుల రవిజుడడచె విరూపాక్షు

నవనిగల్గె సుపార్శ్వనగదుం డ

సురవతి యట్లాంది (గురుబల మెదిరించె

నరుని శల్కములు నెంతని రవికుల

శః; విభీషణుడేసె సారథి; వచనాళి

మీటి దుశ్మానను) సోను లక్ష్మ

గీ॥ ణు దశరథులుడు మూర్ఖులఁజేసెను బ్రహ్మగర్భతిఁ

బెలువ్వునీకతోడఁజదిపె; భీమయోధ)

నీతమగఁడుదోలె; గొన సంజీవనిజని

కని హనుమ శత్రుమునివేషు గాలనేమి॥ 114

భా.అ॥ సరిగ నడపె సూర్యసంతతికృతి లలిం

గురుబల మెదిరించె నరుని శల్క

సారథివచనాళి మీటి; దుశ్మానను

వీశతోడఁ జదిపె భీమయోధ॥

నూర్క, అతికృతి - (రా) నూర్కవంశమందు నేర్పరి (రాముని)
(భా) నూర్కపుత్రుడను నేర్పరి (కర్ణుడు) రా. చంప-చంపుటకై గురు
బలము-గొప్పసేన (భా) కురుబలము-కౌరవసేన నరుని - (రా) మాన
పునియొక్క, (భా) అర్జునునిన్, దుశ్శాసను - (రా) అణవరాని వానిని,
భీమయోధ - (రా) భయంకరుడగు యోధుడు (భా) భీముడను
యోధుండు.

రా. చం॥ క॥ (వగగూడభూసురుని గాటగుశాపమువల్లనైన యా

రడిందనజే) జమాతిన సురామనుఁగాచెను, బొందిరావణు

డడ (రుగడంకఁగ్రుంగ, నరికచ్చుగఁజాపు మరుద్వరాత్మజు.

డిడె; లలిగాన్) పుండటుల నీల్గదెచ్చెను చ్రోణశైలమున్॥115

భా. కం॥ వగగూడ భూసురునిగా

టగుశాపమువల్లనైన యారడిందనజే

రుగ డంకఁగ్రుంగ, నరిక

చ్చుగఁజాపు మరుద్వరాత్మజుండిడె లలిగాన్॥

115

టీక. సురామను- (రా) ధాన్యమాలిని, (రా) మరుత్-నాయువునకు
వర-శ్రేష్ఠుడగు ఆత్మజుండు - కుమారుడు (హనుమంతుడు) (భా)
మరుత్ - దేవతలకు వర-ప్రభుని (ఇంద్రుని) ఆత్మజుండు-కుమారుడు
(అర్జునుడు)

రా. చం॥ అరి (జనలోకభీకరుడునై తనభీషణశక్తిచేత దా

గుడు- బలమున్) మహాదనుజుతోటినిఁగూల్చెను; మాల్వవంతునా

శర (ఘనసేనఁ దోలుపుధుశ్శానిఁజంపె యుధిష్ఠిరుండు నొ

వృరణమునన్) వరుండనిలపుత్రుండు దారిని; మంచెలత్మణున్॥ 116

భా. కం॥ జనలోకభీకరుడునై

తనభీషణశక్తిచేత దాగురుబలమున్

ఘనసేనఁ దోలుపుధుశ

ల్వనిఁజంపె యుధిష్ఠిరుండు నొవృరణమునన్॥

116

టీక. శక్తిచేత. (రా) బలముచేత (భా) శక్తియను శాయుధముచేత, (రా)

గురుబలముఁ-గొప్పసేనను, (భా)గురుబలముఁ-కౌరవసేనను, ఆశర-
(రా) రాక్షసుల, వృథుశల్కని- (రా) గొప్పబాణములఁ గలవాని ని(భా)
గొప్పశల్కని, యుధిష్ఠిరండు- (రా) యుద్ధమందు స్థిరమయినవాఁడు.

రా. సీ! నగముంచి దానిస్థానమున మరలివచ్చె

నీదకం; దెలసెమందోదరియల

జడిరావణుజననా (శకునిపోకకనిద

మకముననీఁదై) గూఢురపిత్త

నరశోభితుఁడు నలువఁగఁహూమగుఁ జెలువఁ

గవులువచ్చెను; శేలికై కొలిచెద

భార్యనీడ్చుటను ను (పాయనమున, దాగు

వరసుయోధ) ఖలుని నురరిపునిభు

గీ! ననుచునాగతిఁజేసి నేయఁగదుఁడు ఘ

(గుఁడు బిరుదుయుధిష్ఠిరుఁడు బలుఁడుసుకృతి) యు

వీర (వెడలఁద్రోయఁగఁజనెఁ జెనకువఱును)

దశిమఖుఁడు నిష్కలొల్క నేత్రంబులందు॥

117

భా. ఆ! శకునిపోకకని దనుకమునవీడిదై

పాయనమునదాగు నరసుయోధ

నఁడుబిరుదు యుధిష్ఠిరుఁడు బలుఁడుసుకృతి

వెడలఁద్రోయఁగఁజనెఁ జెనకువఱును॥

117

టీక. శకునిపోకకు- (భా) శకుని చావునకు అ. యుద్ధమును రా. దై
మాతుర-వినియోగని పితృ-తలఁడి శివుని; వశోభితుఁడు-వరము అవలన
శోభించువాఁడు (రా. యుఁడు) ఉరాయమున- రా. కానుకచేత యుధి
ష్ఠిరుఁడు- రా. యుద్ధమందు స్థిరమగువాఁడు.

రా. చం! చని [వెనయుద్ధభాగదల నడవసుధాజనదూరుఁడేచి, పా

యనిధృతిఁ బో] రిసేనుమహాస్త్రము లాకవులుల్క; నానికే

వన[డెనగంగ గంతుకొనె నాయుసుశోకుహతుండునై సుయో

ధనబలుఁడున్]ఖలుండధిక శైవ్యసమేతుఁడుభద్రకోముఁడున్॥118

భా. కం॥ వెనకాధభూగద లన

ద్వసభాజనదూరుడేచి పాయనిధృతిఁబో

డెనగంగ గంతుకొనె వా

యునుగోరువాతుండు నై సుయోధనబలుఁడున్॥ 118

టీక. (రా) కదల-కదలగా, భా. గద-గదయును నాయుధముతో, (రా) వాయుత-హనుమంతునిచే, ఉరువాతుండునై (భా) వాయుసుత-భీమునిచే, ఉరువాతుండునై-తోడలు విలుగకొట్టబడినవాడై సుయోధన- (రా) మందియోధుఁడు.

రా॥నీ॥ అరిపచ్చు నవుడై ప(వరగు ఘూకకృతి క

లరుచు, నశ్వేత్థామ)లకముఖ భువి

జములేసెగవులు దాశరథి సంగరమహి

(మాతులబలు నండచేతఁ గృష్ణ)

ఘోరతరులదితికొడుకులఁ దమిఁగూల్చె

నడఁచె ధృష్టద్యుమ్నుఁడంగదుండు

కూర్మగుఱుని సర్పరోముఁడన్ రాక్షసుఁ;

(గాలుపురికి సంపె ఘనుశిఖండి)

అ॥ గమరుఁబోలు నీలుఁడమర వృశ్చికరోము;

నగ్నివర్ణ రాముఁడణఁచె; మాల

లిఁ గాల్చెన మఘవరభమేశ్క; నపవ్రా

తాస్త్వజులకు నయ్యెనసురవిభుఁడు॥

119

భా॥అ॥ వరగు ఘూకకృతి కలరుచు నశ్వేత్థామ

మాతులబలు నండచేతఁ గృష్ణ

కొడుకులఁదమిఁ గూల్చె, నడఁచె ధృష్టద్యుమ్నుఁ

గాలుపురికి సంపె ఘనుశిఖండి॥

119

టీక॥ ఘూకకృతి-గుడ్లగూబపనికి [రా] శత్రువునకయిన దుశ్శక్తుఁడు, నగ్నివర్ణ, [రా] అశ్వేత్థ-రాణిచెట్టు, అమలిక-ఉసిరిచెట్టు, సంగరమహిమ-యుద్ధప్రాశిమయము, అతుల-సమానరహితుఁడు. [భా] మాతుల-వే

సమామ [కృపుమ] కృష్ణ- [రా] నల్లని, [భా] బ్రాహ్మయొక్క, లిమ-
[రా] కోరికతో (భా) రాత్రియందు ధృష్టద్యముగ-దిట్టమైనసత్వము
గలవానిని, శిఖండిగమున-నెమలివెక్కి పోవువాడు (కుమారస్వామి)

రా॥ఉ॥ రోసము మించగా [నరవరుండు సతండు నొసర్చిరాజ] నిగ
వేసెను రాముడుగ [బలిమి భీషణలీలము బద్ధజాత్రు]మె
చ్చొసరి నన్ని బా[ములను, నారిపుతేజము మొత్తై; భీము]నా
దోషినిగూర్చు, డద్ [విజయుదోర్బల మర్మిలివేల్పు లెన్న]గఁ ॥ 120
భా॥గీ॥ సరవరుండు సతండు నొసర్చి రాజ

బలిమి భీషణలీలము బద్ధజాత్రు
ములను; నారిపుతేజము మొత్తై భీము
విజయు దోర్బల మర్మిలి వేల్పులెన్న॥

120

టీక॥ సరవరుండు- [రా] రాముడు [భా] అర్జునుడు, ఆజి-యధము
ను, పద్ధజాత్రుము-బ్రహ్మాత్రుము, [రా] ఎచ్చొ-హెచ్చుగు, బాముల-
కప్పముల భీము-భయంకరుని విజయు-జయశిలుని.

రా॥ఉ॥ తా[క్షితినిట్లుదుష్టులను దంచి తగంబుకపోత] ముండు శ్రీ
దక్షుఁబరీ[భూతి ఘనతాయుతు నిండుని]దై త్సబాధ సం
ర[క్షితునాకె; రాజగు రాజతుడయ్యె] యధిష్ఠిండు తే
మక్షుఁడుగ్ విభీషణుడు మంగళుడై రిఘురామునాసతి ॥ 121

భా॥కం॥క్షితినిట్లు దుష్టులను దం
చి తగం బుకపోత ముండు శ్రీదక్షుఁబరీ
క్షితునాకె; రాజగు రా
జతుడయ్యె యధిష్ఠిండు తేమక్షుఁడుగ్ ॥

121

టీక॥ పురుషోత్తముండు- [రా] రాముడు [భా] కృష్ణుడు, పరీత-
[రా] చుట్టుకొనబడిన, యధిష్ఠిండు- [రా] యధమందు స్థిరమగువా
డు త్సకుడు. (రెంటికి) ఉత్సాహముగలవాడు

రా॥సీ॥ అగ్నిలో జొప్పించి, యరివపాతిచోత్య

ముఁబరీక్షసల్పి రాముండు వీరి

బ్రహ్మాండ్రీముఖ్యా మహాతులగౌని తండి
 ప్రత్యక్షమైనంత భక్తి నెఱగి
 యవనిజ తా లక్ష్మణాదులతోఁ బుష్ప
 కమునెక్కి వచ్చిగరిమ నయోధ్యఁ
 బట్టాభిషిక్తుడై పృథ్వీలైదమ్ములు గొల్వఁ
 బుతులను గుశలపులనుఁగాంచె

గీ॥ సలిపె హయమేధమతఁ డల
 పృజఁ రామరాజ్యము మఱువన్ జనమని
 బలువిడలఁగొందనేలెను; నెలకఁదిగజ
 డు లొలలసెఁబ్రజ నీతిగ నెఁగడున్ సుఖమున॥

122

భా॥ కం॥ సలిపె హయమేధ మతఁ డల

ర లల్లి బుధుఁ పృజలు రామరాజ్యము మఱువన్
 బలువిడలఁగొంద నేలెను;
 నెలకుఁ దిగజడు లొలసె; బృజ నీతిగ నెఁ గడున్॥

123

టీక. రెంటికి. హయమేధము - ఆశ్వమేధయజ్ఞము. తిగజఁడుల్లు -
 మూడువానలు.

కం॥ శర్మదముల నీకథల వి

నిర్మలమతిఁబాడినన్ వినినఁజదివిన న
 ధర్మమయుఁడు సర్వేశ్వరుఁ
 డర్చిలితోడుతనొసఁగు మనోభీష్టంబుల్॥

223

కం॥ శ్రీరాంసాటి లక్ష్మీ

నారాయణ యొసరిచెరచన్ గర్భమునన్
 భారతమిది నిర్వచనము
 గా రామాయణముఁ బ్రద కమలాప్తముగన్॥

124

చక్రబంధము.

శా॥ రక్షోతాతి పరాత్పరా వరదధీరా రమ్యశూరాన్వితా
దక్షా లక్షణ మత్తసంహార కృతీ దాత క్రమా యచ్యుతా
రక్షో నాకులభాగ్యమా వరగభీరా ముక్త బాణవ్రతా
తా మ్మోచీరమణా దయాశరధి భూతాశిస్తుతా కామితా॥ 125

అటవెలది ([] లోఁ దెలుపఁబడినది) కందము ([] లోఁ దెలుపఁబడినది) గర్భమునఁగలుగు గీతముతోఁ గూడినట్టియు కంద ([] లోఁ దెలుపఁబడినది) గీతము ([] లోఁ దెలుపఁబడినది) గర్భమునఁ గలుగు చంపకమాల ([] లోఁ దెలుపఁబడినది) గర్భమునఁ గలుగునట్టి దగు శుద్ధాంత్రరహిత సీసము.

సీ॥ అతికడుగాత్ముడా పతి యనంతరసాన్వి
త ప్రస్ఫుటాంగ తా త సుగుణకలి
(త తతబలా) ప్రభూ పతితతారక సద్ధ
తి ప్రాజ్ఞవీర సం ధిశరుచిర వి
(తత(వరదాయకా యశుల నవ్యరమాయు
త ఖ్యాతియుక్త) పా తకరహిత ల
(లితసుఖిగా) విభూ కృతి సులేఖ సుధవ
రశ్రేష్ఠబంధు) రా రమ్యచరిత

గీ॥ సత (వరద రవిశశిసయన పర పరమ
పురుష భక్తతోష భరితభువన (భా)న
హిత (సురమునిజనవినుత హతదితిరూప
త్రిగుణమయ అనన్మతి వితతిశుభ)దా)త॥

సీసమున నాలుగుపాదములయందును 16వ అక్షరములగు త, తి, తి, ర, లు సీసమునందు గురువులు లెక్కిన కంద గీత చంపకమాలలందు లఘువులు. అనగా సీసమునందు అనంతరసాన్నిత పోస్తుటాంగ సద్భృతిప్రాజ్ఞ నవ్వరమాయుతఖ్యాతియుక్త సుధీవర శ్రేష్ఠబంధు యని యొక్కొక్కదానిని సమానముగా జదువవలెను కంద, గీత, చంపకమాలలందు, అనంతరసాన్నిత, ప్రస్తుటాంగ, సద్భృతి, ప్రాజ్ఞ, నవ్వరమాయుత, ఖ్యాతియుక్త, సుధీవర, శ్రేష్ఠబంధు యని వేరు వేరుగా జదువవలెను.

గద్యము. ఇదివిద్యద్వితీయ, రావిపాటి చలమయార్య

పుత్ర లక్ష్మీనారాయణ ప్రణీతంబయిన

నిర్వచన భారతగర్భరామాయణము.

సర్వము నేకాశ్వాసము.

సంపూర్ణము.

త ప్ప ప్ప ల ప ట్టి

• ఆధ్యాసస్వాములు, యథిష్ఠి, కృతి కర్మరాజు, రథము, యథిష్ఠి, యథిష్ఠి, స్థలము, సుయోధనుడు, మధించి, దశరథుడు, సారథి, మన్మథుడు, స్థిరము మొదలగునవితప్ప.

తప	తప	తప	తప
1	3	సాగియెయ్య	సాగియెయ్య
2	4	సారాయణభక్తి	సారాయణభక్తి
1	7	మారునిం	మారునిం
1	8	తపలయి	తపలయి
3	10	భిరంగి	భిరంగి
4	14	అచ్చటి	అచ్చటి
4	13		
5	14	భిష్ట(మా	భిష్ట(మా
7	24	భవ్యత	భవ్యత
12	3	వైవస్వతి	వైవస్వతి
14	1	మొక్క	మొక్క
14	25	దృఢులు	దృఢులు
15	25	తామ్రామంతు	తామ్రామంతు
18	15	నేర్పరి, పెండిలి	నేర్పరి పెండిలి
21	20	కడిమి	కడిమి
25	28	గడ్డి	గడ్డి
28	3	"	"
29	11	గార్తి	గార్తి
29	23	హరణము	హరణము
30	4	భావగ్రహము	భావగ్రహము
30	24	(రా) చేయంగ-చేయుటకు	చేయంగ-చేయుటకు (రా)
25	3	హి	హి
41	15	మొప్ప	మొప్ప
42	12	పుష్పండు	పుష్పండు
42	13	"	"
44	1	పృథుని	పృథుని
44	4	సుర్విజ	సుర్విజ
44	12	యదుట)తోడ	యదుటతోడ

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
45	8	మ్రుంచిన	మంచిన
50	8	మరవడి	మరవడి
51	20	వడఁకన్	వడఁకన్
52	22	కము	కము
52	25	దస్త్ర	దస్త్ర
53	21	జన్మ	జన్మ
55	26	గజము	గజము
56	7	యౌధవంసునఁ	యౌధముననుఁ
58	27	భూవి జాఃభుని	భూమి జావిభుని
57	9	సింధువి	సింధువి
57	16	గరిమసున్	గరిమసున్
57	21	యమితు)	య(మితు)
59	2	నంచుదు	నంచు)దు
59	3	వానికా	వాని)కా
61	18	నడు	నడు
61	26	వస [దేవగంగ	వస] దేవగంగ
62	23	ము	ము
64	10	దులాలనె	దులాలనె
65	13	సద్ధ	సద్ధ
65	17	సుధవ	సుధవ

